

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

MOLIYAVIY MENEJMENT FAKULTETI

"MENEJMENT VA MARKETING" KAFEDRASI

BOBOMURADOV ALISHER NORQOBILOVICH

**"IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA
SUG'URTA FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH"**

5230200 - "Menejment (xizmatlar sohasi)" ta'lif yo'naliishi bo'yicha bakalavr
darajasini olish uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

«Moliyaviy menejment» fakulteti
dekani iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
Astanakulov Olim Tashtemirovich

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

«Menejment va marketing» kafedrasi
mudiri iqtisod fanlari doktori, professor
Nabiiev Elshod Ganiyevich

«_____» 2018 y.

«_____» 2018 y.

Bitiruvchi: 5230200- "Menejment" – ta'lif
Yo'naliishi 4- kurs talabasi
Bobomuradov Alisher Norqobilovich

Ilmiy rahbar: _____ k. o'q. Raxmatullayeva N.O.

“____” _____ 2018 y.

TOSHKENT – 2018

Men, Bobomuradov Alisher Norqobilovich ushbu bitiruv malakaviy ishini mustaqil bajardim. Ko'chirmachilik holati yo'qligiga javob beraman. Ko'chirmachilikka yo'l qo'ygan holatimda bitiruv malakaviy ishi Yakuniy Davlat Attestatsiyasi Komissiyasi raisi taqdimotnomasiga asosan bekor qilinishi va "Qoniqarsiz" baho qo'yilishi bilan tanishganman.

Bobomuradov Alisher Norqobilovich

	MUNDARIJA	betlar
KIRISH.....		3
I-BOB. SUG'URTA FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI		6
1.1. Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati, funksiyalari va bozor munosabatlaridagi o'rni.....		6
1.2. Sug'urta faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslari va su'urta kompaniyalarining tashkiliy-huquqiy shakllari.....		17
1.3. Iqtisodiyotni moderniztsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarishda sug'urta munosabatlari va ularni tartibga solish mexanizmlari.....		24
1-bob bo'yicha xulosa.....		31
II- BOB. AJ“ALSCOM” SUG'URTA KOMPANIYASIDA SUG'URTA FAOLIYATINING TASHKIL QILISHNING VA SAMARALI BOSHQARISHNING AMALIY HOLATI TAHLILI		33
2.1. AJ“Alscom” sug'urta kompaniyasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tasnifi.....		33
2.2. AJ “Alscom” sug'urta kompaniyasida sug'urta faoliyatining tashkil qilishning va samarali boshqarishning amaliy holati tahlili.....		39
2-bob bo'yicha xulosa.....		44
III -BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZTSIYA QILISH SHAROITIDA SUG'URTA FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH ISTIQBOLLARI		45
3.1. Mamlakatimizda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish istiqbollari.....		45
3.2. Sug'urta faoliyatini samarali boshqarishda va samaradorligini oshirishda sug'urta marketingining ahamiyati.....		54
3.3. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish.....		63
3-bob bo'yicha xulosa.....		70
XULOSA VA TAKLIFLAR.....		71
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI		74

KIRISH

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligidan so‘ng o‘tgan vaqt mobaynida sug‘urta sohasi rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar yaratildi. Sug‘urta kompaniyalarining faoliyati ushbu qisqa davrda kutilgandan ham unumliroq tarzda takomillashdi. Sug‘urta kompaniyalarining takomillashishiga sabab, O‘zbekiston Respublikasining jahon xo‘jaligidagi ishtiroki salmog‘i oshib, xalqaro iqtisodiy munosabatlar ko‘lami kengayib borayotganidadir. Bu borada sug‘urtaning o‘rni barchaga ma’lum. Shu sababli hozirgi kunda sug‘urta kompaniyalar risklarni aniqlash, ularni tahlil qilish va baholash hamda kamaytirish usullarini qo‘llash sug‘urta kompaniyalarining asosiy vazifalaridan biriga aylandi.

Ayni vaqtida mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan iqtisodiyotni rivojlantirish, sug‘urta faoliyatini samarali tashkil qilish, yurtimizdagи barcha sohalarda ish faoliyatini strategik reja asosida xizmat ko‘rsatish tashkilotlarini rivojlantirish bo‘yicha bir qator qarorlar qabul qilindi. 2017 yil 7 fevralda Prezident Shavkat Mirziyoev Farmon bilan tasdiqlangan “Harakatlar strategiyasi”da mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi belgilab berilgan¹. Avvalo, ushbu ustuvor yo‘nalishlar va ulardagи amalga oshirilishi nazarda tutilgan vazifalar hamda chora-tadbirlarning ijrosi bugungi kunning hayotiy va ijtimoiy zarurati ekanligini ta’kidlash lozim.

Sug‘urta faoliyatini amalga oshirish uchun sug‘urta tashkilotlari sug‘urta badallari hisobidan pul mablag‘lari fondini tashkil qiladi. Pul fondini yetishmasligi uning moliyaviy ahvoli murakkablashishi mumkin. Sug‘urta fondlari maqsadli ishlataladi va zararlar yuz bergan vaqtida qoplama berish uchun ishlataladi. Sug‘urta fondi mablag‘lari davlat tomonidan olib qo‘yilishi va soliqqa tortilishi amladagi qonunchilikda taqiqilanadi. Sug‘urta tashkilotlari vaqtincha bo‘sh turgan mablag‘larini zaxiralarni investitsiya qilish orqali qo‘sishma daromad oladi. Shuning uchun sug‘urta faoliyatini iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida

¹ Mirziyoyev Sh.M. “2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvoryo‘nalishi bo‘yicha “Xarakatlar strategiyasi” Farmoni 7 fevral 2017 yil.

samarali tashkil qilish va boshqarish mamlakatimiz iqtisodiyotining rivojlanishiga, xalq farovonligini oshishiga katta yordam beradi.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish sug'urta tashkilotlarining ijtimoiy-iqtisodiy va umumiy samadorlik ko'rsatkichlarida o'z aksini topadi va unga baho beriladi. O'zbekistonda sug'urta kompaniyalarini samarali boshqarish borasida ijobjiy natijalarga erishish nuqtai nazaridan kelib chiqib, mavzuning dolzarbligi iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish zarurligidan kelib chiqadi.

Shunga qaratilgan ilmiy taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishning zarurligi ushbu masalani bitiruv malakaviy ishining tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganish zaruriyatini yuzaga keltiradi va mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Bitiruv malakaviy ishining predmeti. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish jarayonida yuzaga keladigan mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish yo'llarini o'rganishda "Alskom" CK AJ Toshkent shahar filialining ma'lumotlaridan foydalanildi va bitiruv malakaviy ishning ob'ekti sifatida o'rganildi.

Bitiruv malakaviy ishning asosiy maqsadi. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish yo'llarini o'rganish. Sug'urta faoliyatini samarali boshqarish va raqobatbardoshligini ta'minlashda sug'urta kompaniyalari faoliyatini takomillashtirish va istiqbollarini ko'rib chiqishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining vazifalari:

- sug'urta faoliyatini tashkil etishning nazariy asoslarini o'rganish;
- sug'urtaning iqtisodiy mohiyati, funksiyalari va bozor munosabatlaridagi o'rnnini o'rganish;
- sug'urta faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslari va su'urta kompaniyalarining tashkiliy-huquqiy shakllarini o'rganish;

-iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarishda sug'urta munosabatlari va ularni tartibga solish mexanizmlarini o'rghanish;

-“Alscom” kompaniyasida sug'urta faoliyatining tashkil qilishning va samarali boshqarishning amaliy holatini tahlil qilish;

-mamlakatimizda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish istiqbollarini o'rghanish;

-rvojlangan mamlakatlar tajribasi asosida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish;

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining nazariy – amaliy ahamiyati. Xorijiy mamlakatlar korxonalarida korxonalarida rahbarlik faoliyatini borasida D.Bland, E.Jlenn, J.Stevik, R.Doff, H. Robert, J. Douglas, S. Richmond, I.B.Ribkin, N. Nikulina, S.Gavrilova kabi olimlarning ilmiy ishlarida yoritilgan. O'zbekistonda esa rahbarlik faoliyati muammolari bo'yicha X.R.Sobirov, M.Sharifxo'jayev, X.M. Shennaev, S.A.Umarov, M.A.Mirsodiqov, G.T. Xalikulova kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida yoritilgan.

BMI natijalari, xulosa va takliflari iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida sug'urta faoliyatini samarali boshqarishning zamonaviy usullari, vazifalari va mexanizmlari to'g'risida nazariy va amaliy bilimlar doirasi o'rGANILADI. BMIning amaliy ahamiyati O'zbekiston Respublikasining sug'urta kompaniyalarida ishni samarali tashkil qilish, sug'urta faoliyatini rivojlantirish, qarorlar qabul qilish, amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishi tarkibining qisqacha tavsifi. Ushbu bitiruv malakaviy ishi kirish, uchta bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat bo'lib uzviy ketma-ketlikda ifodalangan. Bitiruv malakaviy ishining hajmi 76 bet, 14 ta rasm va 5 ta jadvaldan iborat.

I-BOB. SUG'URTA FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1.Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati, funksiyalari va bozor munosabatlaridagi o'rni

Respublikamizdagi olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar sug'urta faoliyatining tubdan tutgan o'rni va faoliyatini o'zgartirdi. Sug'urta milliy iqtisodiyotni rivojlantirishga ko'maklashadigan, ijtimoiy yo'naltirilgan noyob barqarorlashtiruvchi mexanizmdir. U mamlakatda maqroiqtisodiy barqarorlikka ijobjiy ta'sir etib, turli salbiy omillarning ta'sir darajasini pasaytiradi.

Har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek sug'urta kompaniyalari faoliyatida ko'zlangan natija - bu birinchi navbatda foyda olishdir. U esa albatta risk bilan bog'liq bo'ladi. Risk tadbirkorlik faoliyatining eng asosiy elementlaridan biri hisoblanib, u keng ma'noga ega bo'lgan ko'p qirrali tushunchadir.

Sug'urta mohiyatan murakkab va ko'p qirrali tushunchadir. Bu atama iqtisodiy ishlab chiqarish va iste'mol, tabiiy ofatlar va ko'ngilsiz hodisalar, shuningdek, inson hayotida sodir bo'ladigan turli favquloddagi hodisalar bilan chambarchas bog'langan. Jamiyat iste'mol qilishni to'xtata olmaganidek, ishlab chiqarishni ham inkor qilolmaydi. Insoniyat sivilizatsiyasining moddiy asosi ishlab chiqarish hisoblanadi. Lekin ishlab chiqarishning uzluksizligiga tabiiy ofatlar, ko'zda tutilmagan favqulodda hodisalar salbiy ta'sir ko'rsatadi, uning hajmini kamaytirib, mahsulotning son va sifat darajasini pasaytirib yuboradi. Ishlab chiqarishning uzluksizligni ta'minlash uchun esa yetkazilgan zararning o'rnini tezda to'ldirish, fuqarolarga esa zarar oqibatlarini tugatishda yordam berilishi kerak. Buning uchun tashqaridan, birinchi navbatda, moliyaviy yordam berilishi talab etiladi. Aynan shunday moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimida sug'urta alohida o'rin tutadi. Yetkazilishi mumkin bo'lgan katta hajmdagi zararlarni qoplash uchun yetarli miqdordagi zaxira shakllantirishi lozim. Bu fondlar asosan yuridik va jismoniy shaxslar to'laydigan sug'urta mukofotlari hisobidan shakllantiriladi, uning hisobidan yetkazilgan zararlar qoplanadi va

favqulodda hodisalarining oqibatlari tugatiladi, ishlab chiqarishning son va sifat ko‘rsatkichlari o‘sishiga erishiladi.

Mamlakatimizda sug‘urta endi rivojlanib kelayotgan sohalardan biri bo‘lib, uning iqtisodiyot rivojlanishiga qo‘shadigan hissasi istiqbolli ahamiyatga egadir. O‘zbekiston Respublikasi sug‘urta bozori yildan-yilga jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda, lekin ushbu sohaning umumiyligi iqtisodiyotdagi ahamiyati hali yetarli darajaga ko‘tarilmagan.

Sug‘urta sohasini rivojlantirish zaruratini uning quyidagi xususiyatlariiga egaligi bilan asoslash mumkin:

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday munosabatlarda xavf-xatar, tavakkalchilik va qaltisliklarning mavjudligi

Sug‘urta tashkilotlarining xo‘jalik sub’ektlarini favqulodda yuz bergen hodisalar oqibatida yetgan zararlardan himoyalash, ya’ni favqulodda holat natijasida korxonaning faoliyati to‘xtab qolmasligi va davom ettirilishini ta’minlashi

Mamlakat iqtisodiyotiga katta miqdordagi investitsiyalarni kiritilishi munosabati bilan ularni sug‘urtaga zaruriyatining kelib chiqishi.

Hayot sug‘urtasi orqali aholining ijtimoiy-iqtisodiy himoyasini bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida ta’minlashi

Mamlakat umumiyligi iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanishi va boshqalar

1-rasm. Sug‘urta sohasini rivojlantirishga xos xususiyatlari².

O‘zbekiston Respublikasi sug‘urta xizmatlari bozorida keng qamrovli iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish turli mulkchilik shaklidagi sug‘urta tashkilotlarining vujudga kelishi bilan bir qatorda yangi sug‘urta xizmatlarini yo‘lga qo‘yilishiga qulay shart-sharoit yaratdi.

² Rene Doff “Risk Management for Insurers, Third Edition”, Risk Books, 2015.

Sug‘urta mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida iqtisodiy munosabatlar tizimida muhim o‘rin tutadi. U moliya, kredit kabi iqtisodiy kategoriylar bilan chambarchas bog‘liqdir. Moliya yalpi ichki mahsulotni taqsimlash va qayta taqsimlash natijasida vujudga keladigan maqsadli pul fondlarini shakllanishi va undan foydalanish bilan bog‘liq pul munosabatlarini ifodalasa, kredit – aholi, korxona va tashkilotlar ixtiyoridagi vaqtincha bo‘s sh turgan mablag‘larni jalg etish va undan foydalanish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar yig‘indisidir. Sug‘urta oldindan ko‘rib bo‘lmaydigan tabiiy, stixiyali hodisalar ro‘y berishi natijasida ko‘riladigan zararlarni qoplash bilan bog‘liq maqsadli pul fondlarini shakllanishi va undan foydalanish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar yig‘indisidir.

Ilmiy va iqtisodiy adabiyotlarda sug‘urtaning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini yoritishda turlicha yondashuvlar mavjud ekanligini uchratishimiz mumkin. Masalan, H.R.Sobirov sug‘urta tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: “Ko‘pchilik adabiyotlarda sug‘urta so‘zi xavf-xatar, dahshat, vahima ma’nosida ishlatiladi, chunki ko‘rsatilgan tabiiy ofatlar va baxtsiz hodisalar natijasida jamiyat hayotiga moddiy zarar etkaziladi. Lekin sug‘urta deganda ana shu ruhiy holatlar emas, balki bular orasida vujudga kelgan va paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan favqulodda zararlar va ularni kuchini qirqishga qaratilgan tadbirlar, zarar natijasida vujudga kelgan kamomadning o‘rnini to‘ldirish, bu yo‘nalishda yuzaga keladigan sug‘urtalovchi tashkilotlar va sug‘urtalanuvchilar o‘rtasidagi munosabatlar ko‘zda tutiladi”³. Bizning fikrimizcha, bu erda keltirilgan ta’rif sug‘urtaning iqtisodiy mohiyatini to‘liq ochib beraolmaydi. Buning ustiga H.R.Sobirov tomonidan yuqorida berilgan ta’rif uzundan-uzoq bo‘lib, sug‘urtaning mohiyatini tezda ilg‘ab olishni qiyinlashtiradi. 2002 yilning 5 aprelida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilgan “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunning 3-moddasida sug‘urtaga qo‘yidagicha ta’rif berilgan: “Sug‘urta deganda yuridik yoki jismoniy shaxslar to‘laydigan sug‘urta mukofotlaridan shakllantiriladigan pul fondlari hisobidan muayyan vaqe (sug‘urta hodisasi) yuz berganda ushbu shaxslarga sug‘urta shartnomasiga muvofiq sug‘urta tovonini (sug‘urta pulini)

³ Sobirov H.R. Sug‘urta: 100 savol va javob.-T.: «Mehnat» nashriyoti, yangi nashr 2012. 8-9 б.

to‘lash yo‘li bilan ularning manfaatlarini himoya qilish tushuniladi”⁴.

Bu ta’rifda ta’kidlanishicha, sug‘urtadan maqsad sug‘urta hodisalari (tabiiy ofatlar) natijasida etkaziladigan zararlarni qoplash uchun pul fondlarini, ya’ni sug‘urta fondlarini tashkil etishdir. Jismoniy va yuridik shaxslar hisobidan shakllanidigan bu fondlarni hosil qilishda sug‘urta tashkilotlari bilan sug‘urtalanuvchilar o‘rtasidagi munosabatlar sug‘urta shartnomasida aks ettiriladi. Jismoniy va yuridik shaxslar to‘laydigan sug‘urta mukofotlari hisobidan shakllanadigan sug‘urta fondlari ulkan miqdorlarni tashkil etadi. Sug‘urta fondi mablag‘lari sug‘urta hodisalarining yuz berishi oqibatida etkazilgan zararlarni qoplashga va ular miqdorlarini kamaytirish maqsadida ogohlantirish chora-tadbirlariga sarflanadi. Sug‘urta tushunchasiga berilgan bu ta’rif iqtisodiy nuqtai nazardan emas, balki huquqiy jihatdan ahamiyatli ekanligini ta’kidlash o‘rinlidir. Rossiyalik iqtisodchi olim B.Serbinovskiy fikricha: “sug‘urta – yuridik va jismoniy shaxslar to‘laydigan sug‘urta badallari (mukofotlari)dan shakllanadigan pul fondlari hisobidan muayyan vaqeа (sug‘urta hodisasi) ro‘y berganda ushbu shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha munosabatlar tizimidir”⁵. Ammo shuni yoddan chiqarmaslik zarurki, sug‘urta nafaqat yuridik yoki jismoniy shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya etuvchi vosita, balki jismoniy shaxslarning hayotiga, sog‘ligiga baxtsiz hodisalar sodir bo‘lishi natijasida shikast etkazilganda ularga sug‘urta to‘lovlarini berish yo‘li bilan himoya etuvchi vosita hamdir. Shu bois, B.Serbinovskiy bergen ta’rifni ham to‘liq deb bo‘lmaydi. Yana bir iqtisodchi olima N.Bendina sug‘urtaning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini ochib berish maqsadida quydagilarni ta’kidlaydi: “yuridik va jismoniy shaxslar zarar ko‘rganda ko‘rilgan zararni ko‘pchilik shaxslar o‘rtasida taqsimlash orqali

uni qoplash usulidir”. Ushbu olimaning fikri bir jihatdan e’tiborni o‘ziga tortishini e’tirof etish joiz. Darhaqiqat, sug‘urta fondi ko‘pchilik jismoniy va yuridik

⁴O’zbekiston Respublikasinin «Sug‘urta faoliyati to’g’risida»gi Qonuni. - «Xalq so’zi», 2002 yil 28 may.

⁵Сербиновский Б.Ю. Страховое дело. – М. «Феникс», 2008. с.7.

shaxslarning to‘laydigan sug‘urta mukofotlari hisobiga shakllanib, ushbu fondni shakllantirishda ishtirok etgan shaxslarning mulkiy manfaatlariga tabiiy hodisalar ro‘y berishi natijasida zarar etganda, ushbu fonddan sug‘urta qoplamasи beriladi⁶. Lekin, hammaga emas. Yana bir marta ta’kidlash lozimki, faqat shu fondni tashkil etishda qatnashgan shaxslargagina beriladi, ya’ni bir shaxs ko‘rgan zarar ko‘pchilik o‘rtasida taqsimlanadi. Shu ma’noda, N.Bendina tomonidan berilgan ta’rif sug‘urtaning iqtisodiy mohiyatini qisman yoritib bera oladi, deb ayta olamiz. Bunga o‘xhash ta’riflarni ko‘plab keltirish mumkin. SHu bilan bir qatorda, ularning hammasida ba’zi bir kamchiliklarni ko‘rish mumkin. Bizning fikrimizcha, sug‘urta deganda stixiyali va boshqa tabiiy hodisalar ro‘y berishi natijasida yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulki va sog‘ligiga zarar etkazilganda, bu zararlarni qoplashga mo‘ljallangan maxsus maqsadli pul fondlarini shakllanishi va undan foydalanish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar yig‘indisi tushuniladi.

Sug‘urta bozor iqtisodiyoti infrastrukturasining tarkibiy qismi va ishlab chiqarish munosabatlarining muhim tashkil etuvchi unsurlaridan biridir. Bozor iqtisodiyoti ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bilan bezosita bog‘liq. Shunday ekan, ishlab chiqarishga ta’sir qiladigan zararlar bozor iqtisodiyoti yo‘nalishlarini chetlab o‘tmaydi. Shu munosabat bilan sug‘urta ko‘p ukladli xo‘jaliklarning har birini sug‘urtalashda, ularning mol-mulklarini bud saqlashda alohida ahamiyatga ega bo‘ladi. Shunday qilib bozor iqtisodiyotiga o‘tish asosida:

Birinchidan, mustaqil sug‘urta xizmatlar tizimi barpo qilindi. Faoliyat jihatidan respublika miqyosida mustaqil tashkilotga aylandi. U O‘zbekiston Moliya vazirligi tarkibidan chiqib, davlat bosh iqtisodiy islohotchi bo‘lgani holda davlat aksiyadorlik hamda boshqa mulk shaklidagi sug‘urta tashkilotlari tashkil etildi.

Ikkinchidan, alohida sug‘urta faoliyati to‘g‘risidagi qonun qabul qilindi, unda respublikamizning o‘ziga xos xususiyatlari e’tiborga olindi.

⁶ Бендина Н.В. Страхование. – М.: «Приор», 2006 г. Стр-3.

Uchinchidan, xorijiy mamlakatlardagi sug‘urta tashkilotlari bilan hamkorlik kuchaydi, ular ishtirokida qo‘shma sug‘urta tashkilotlari tashkil qilindi. Milliy sug‘urta tashkilotlari jahon sug‘urta tashkilotlari qatoridan o‘rin oldi.

To‘rtinchidan, sug‘urta mablag‘laridan investitsiya maqsadlarida foydalanish asosida ularning moliyaviy ahvoli yaxshilandi, xorijiy mamlakatlar mablag‘laridan investitsiya maqsadlari uchun foydalanishda sug‘urta tashkilotlarining vositachilik roli vujudga keldi.

Beshinchidan, sug‘urta tashkilotlari bilan kredit muassasalarining hamkorligi kuchaydi. Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan bankdan olingan kreditlarni o‘z vaqtida qaytarilishiga qaratilgan sug‘urta faoliyati kengayib bordi, u qishloq xo‘jaligi korxonalariga nisbatan ham joriy qilindi.

Oltinchidan, sug‘urta xizmatlari bozorida ixtiyoriy sug‘urta turlarining jadal rivojlanishi kuzatildi. Shuningdek, majburiy sug‘urtalashning qonunchilik asoslari va ularning ustivor yo‘nalishlari joriy etila boshlandi.

Ettinchidan, sug‘urtaning xalq farovonligini yaxshilashdagi roliga alohida ahamiyat berila boshlandi. Shu munosabat bilan ixtiyoriy shaxsiy sug‘urtaning ko‘pchilik qoidalari qaytadan ko‘rib chiqildi, qo‘srimcha pensiya va boshqa sug‘urta turlari joriyqilindi.

Sakkizinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlikning muhim ahamiyatiga alohida e’tibor berilib, sug‘urtaning yangi turlarini amalga oshirishga kirishildi.

To‘qqizinchidan, sug‘urta faoliyati bilan qimmatli qog‘ozlar o‘rtasida tegishli munosabat o‘rnatildi. Sug‘urta tashkilotlari o‘zlarining qimmatli qog‘ozlarini emissiya qilishlari va qimmatli qog‘ozlar bozorida oldi sotdi ishlarini amalga oshirishlarining huquqiy asoslari shakllantirildi. Shuningdek, sug‘urta tashkilotlarining qimmatli qog‘ozlarga qilinadigan investitsiya faoliyati yo‘lga quyildi va rag‘batlantirildi.

Bundan tashqari, respublika sug‘urta tashkilotlari xorijiy mamlakatlar tajribalarini o‘rganishga ham alohida e’tibor berdilar, ayrim xorijiy sug‘urtatashkilotlari vakillari O‘zbekiston sug‘urta tashkilotlari xodimlari bilan

amaliy seminarlar o‘tkazib turdilar. Bu tadbirlar respublikamiz sug‘urta xizmatlari bozorini tashkil qilishga zamin hozirladi va sug‘urtalanuvchilar doirasini kengaytirishga jiddiy yordam bermoqda.

Sug‘urtaning iqtisodiy mohiyati unda qayta taqsimlash munosabatlarining mavjudligi, sug‘urta riskning mavjudligi (uni aniqlash), sug‘urtalovchi va sug‘urtalanuvchilardan sug‘urta birlashmalarini tashkil etish, yakka va guruh sug‘urta ehtiyojlarini birlashtirish, barcha sug‘urtalanuvchilarning zarari bo‘yicha birgalikdagi javobgarligi, zararning taqsimlanishi, zararni vaqt va joy bo‘yicha qayta taqsimlash, sug‘urta mukofotlarining qaytarilishi, sug‘urta faoliyatining o‘z-o‘zini qoplash xususiyati mavjudligi orqali belgilanadi. Tabiat va jamiyatning moddiy zarar keltiruvchi ko‘zda tutilmagan harakatlari insonlar tomonidan birinchi navbatda tasodifan ro‘y berdi deb qabul qilinadi, lekin ularning doimiy takrorlanib turishi oqibatida iqtisodiy aloqalar holati va texnogen muammolar bo‘lishidan qa’tiy nazar ro‘y berishini isbotlab beradi.

Bularning barchasi oxir oqibat ishlab chiqarish va boshqa faoliyat ko‘rsatishda tasodifan ro‘y berishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlarni vujudga kelishiga ob’ektiv shart-sharoitlar yaratib beradi. Tabiat va jamiyat o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar natijasida yuzaga kelgan zararni qoplash, insonlar o‘rtasida tabiiy ofatlardan ko‘riladigan zararlar oqibatlarini qisqartirish, baratarf etish va ularni oldini olish zaruratini taqozo etadi. Tabiiy ofatlar, avariylar, o‘g‘irlik va boshqa favqulotda ro‘y beradigan hodisalar insonning ongidan tashqarida to‘satdan yuzaga kelishi mumkin. Ilmiy nuqtai-nazardan qaraganda har bir mulk egasi o‘z mol-mulkini shu jumladan, ko‘chmas mulkini qisman zararlanishi yoki butunlay yo‘qotilishi oqibatida ko‘riladigan zararlarni qoplanishidan manfaatdor ekanligini ko‘rish mumkin.

Masalan jahon amaliyotidan Albaniyada “Britanika” ensiklopediyasi malumotlariga kora⁷, sug‘urta deganda biror bir tomonning baxtsiz xodisa tufayli

⁷ Evalina Bazini, Liljana Elmazi. Importance of relationship marketing management in the insurance business in Albania. Procedia Social and Behavioral Science 44 (2012) 155-162 (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812011366>)

yoqotishi mumkin bolgan moddiy resurslarini himoyalashi tushuniladi.

Qadim zamonlardan manfaatdor shaxslarda ko‘rilgan zararni qoplash maqsadida mulk egalariga tegishli mol-mulklarni birlashtirish va zararni birlashma a’zolari o‘rtasida bo‘lish fikri tug‘ilgan. Ushbu birlashma qatnashchilari qanchalik ko‘p bo‘lsa, zarar ko‘rgan tomonga to‘lanishi kerak bo‘lgan tovon uchun ajratiladigan mablag‘ ulushi shuncha ko‘p bo‘lgan.

Ma’lumki, agarda har bir mulk egasi savdogar yoki hunarmand bo‘ladimi, ehtimoli mavjud bo‘lgan zararni qoplash maqsadida zahirada uning aylanma mablag‘lariga teng miqdorda moddiy boyliklarni ushlab turishga majbur bo‘lar edi. Shu sababli xayrihoh shaxslarni zararni birgalikda qoplash maqsadida birlashmaga birlashtirish g‘oyasi yuzaga kelgan.

Ko‘p asrlik sug‘urtalash tarixi shuni isbotlab berdiki, sug‘urtalash iqtisodiyotga ijobiy ta’sir etuvchi eng muhim omillardan biridir. Bundan tashqari sug‘urta tashkilotlari tomonidan shunday faoliyat amalga oshirildiki, bu sug‘urta hodisasini oldini olish ishlaridir.

Oldini olish ishlari o‘z ichiga sug‘urta hodisalari soni va undan keladigan zararlarni kamaytirish maqsadida amalga oshiriladigan ishlar kiradi, ya’ni doimiy sug‘urta ob’ektining tekshirish va o‘quv dasturlari kiradi. SHu sababli, sug‘urtalash nafaqat sug‘urtalangan ko‘chmas mulkni xavfsizligini ta’minlashini, balki sug‘urta hodisalarini ro‘y berishini kamayishiga va fuqarolar xavfsizligini yaxshilashga yordam berishini isbotlab berdi.

Ishlab chiqarish jarayonini to‘xtovsiz bo‘lishini ta’minlash va hayotda erishilgan mavqeni mustahkamlash maqsadida insonlar o‘rtasidagi bu ob’ektiv aloqalar barchasi sug‘urta himoyasining iqtisodiy kategoriyasini tashkil etadi.

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish, sug‘urtalash rolining ijtimoiy ishlab chiqarishda o‘sib borishini ta’minlaydi, sug‘urta xizmatlari maydonini kengaytirishni va davlat sug‘urta tashkilotlariga alternativ sug‘urta tashkilotlari rivojlanishini ta’minlaydi.

Ma’muriy – buyruqbozlik tizimi xalq xo‘jaligi ustidan bajarilgan, davlat mulki salmog‘i ko‘p bo‘lgan va mehnat jamoalari rahbariyat tomonidan korxona mol-mulkini saqlashda iqtisodiy javobgarligi sust bo‘lgan davrlarda sug‘urtalash

iqtisodiyotda hozirgidek mavqega ega bo‘lmagan bo‘lar edi.

Bozor munosabatlarining keng ko‘lamda yoyilib borishi qachonki mahsulot ishlab chiqaruvchi o‘z rejasi bo‘yicha ish ko‘rayotgan, javobgarliklarni barcha risklariga qaramasdan o‘z zimmasiga olishi sug‘urtalashning roli va ahamiyatini yanada oshiradi. Shundan an’anaviy - tabiat ofatlaridan (er qimirlashi, suv bosishi, to‘fon va boshqalar), texnik va texnologik xarakterdagi tasodifiy hodisalar, (yong‘in, avariya portlash va boshqalar), himoyalardan – sug‘urtalash ob’ektlari bo‘lib ko‘p holatlarda har xil kriminal toifasidagi zararlar (o‘g‘irlik, talon-taroj, transport vositalarini o‘g‘irlab ketish va boshqalar) bo‘lib qolmoqda. Sug‘urtalanuvchi ko‘chmas mulkka egalik shakli har xil bo‘lgan korxona va tashkilotlar endilikda nafaqat asosiy fondlarini zararlanishi yoki yo‘q bo‘lib ketishidan, balki korxonaning majburan to‘xtab qolishidan (xom ashynoning vaqtida keltirilmasligi, xaridorlarning to‘lov qobiliyati yo‘qligi munosabati bilan va hakozo) yuzaga kelgan xarajatlar va olinmagan daromadlar bo‘yicha sug‘urtalashga zaruriyat sezmoqdalar.

Bozor iqtisodiyotida sug‘urtalash bir tomondan fuqarolar farovonligi va biznesni himoyalash vositasi bo‘lsa, ikkinchi tomondan daromad keltiruvchi faoliyat turi hisoblanadi. Sug‘urta tashkilotlarining daromad manbai bo‘lib, sug‘urta faoliyatidan olinadigan daromadlar va ishlab chiqarish ob’ektlariga, tashkilotlar aksiyalariga, bank depozitlari va qimmatli qog‘ozlar depozitlariga vaqtincha bo‘sh mablag‘larni investitsiya qilishdan olingan daromadlar hisoblanadi.

Sug‘urta ishlab chiqarishga qo‘shayotgan ulushi bilan ishlab chiqarishning o‘sishiga yangi imkoniyatlar yaratib beradi.

Iqtisodiyot tarixi va sug‘urtalash tarixi bo‘yicha ijod qilgan ko‘pgina olimlar sug‘urtalash bozori va ishlab chiqarishning rivojlanishi o‘rtasida uzviy bog‘liqlik borligini aytib o‘tganlar⁸. Sug‘urtalash bo‘yicha ijod qilgan amerikalik olimlar Mer va Kommak, o‘zlarining “Sug‘urtalash usullari” kitobida, Buyuk Britaniyaning yirik savdo davlati bo‘lishida yong‘indan sug‘urtalash bo‘yicha xizmatlarning

⁸ Бланд Д., Страхование: принципы и практика. М.: 1998 г. 35 стр,

mavjudligi yaqindan yordam bergenligini aytib o‘tishgan.

Sug‘urtalash o‘zining kelib chiqishi va tuzilishi bilan moliya va kreditdan farq qiladi. Ma’lumki molianing mohiyati iqtisodiy kategoriya sifatida pul fondlarining tashkil topilishi va ishlatilishi munosabatlari bilan bog‘liq. Sug‘urtalashning mohiyati ham pul fondlarining tashkil topilishi va ishlatilishi bilan uzviy bog‘liqdir.

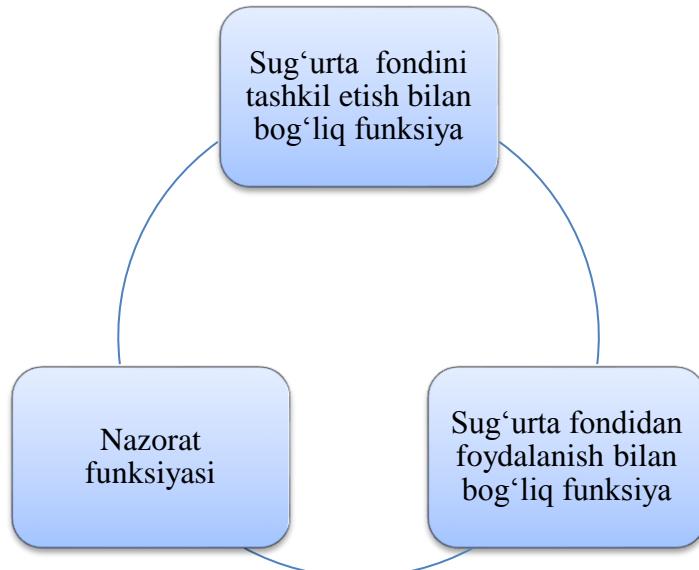
Sug‘urtanening iqtisodiy tabiatini uning funksiyalarida o‘z aksini topadi. Moliya, kredit kabi iqtisodiy kategoriylar bilan bir qatorda sug‘urta ham bir qator funksiyalarni bajaradi. Ta’kidlash lozimki, iqtisodiy adabiyotlarda sug‘urtanening funksiyalari bir necha ko‘rinishda talqin etiladi. Masalan, i.f.d., prof. V.M.Rodionova rahbarligida chop etilgan “Финансы” o‘quv qo‘llanmasida sug‘urta ikkita funksiyani bajarishi ko‘rsatib o‘tilgan. Bu funksiyalar quyidagilardan iborat: qayta taqsimlash va nazorat funksiyasi. I.f.d., prof. H.R.Sobirov sug‘urta quyidagi funksiyalarni bajarishini qayd etadi: xavf-xatar, ogohlantirish, axborot, omonat, investitsiya.

Ko‘rinib turibdiki, prof. H.R.Sobirov sug‘urtanening 5 ta funksiyaga ega ekanligini qayd etadi. Fikrimizcha, bu funksiyalarning ba’zilari tegishli bahsmunozarani talab etadi. Xususan, sug‘urtanening investitsiya funksiyasi. Investitsiya – sug‘urta tashkilotlari uchun funksiya emas, balki asosiy sug‘urta faoliyatiga qo‘shimcha ravishda amalga oshiriladigan faoliyatdir. Investitsiyasiz ham sug‘urta tashkilotlari faoliyat ko‘rsatishlari mumkin.

Ammo, sug‘urta tashkilotlari vaqtincha bo‘sh turgan mablag‘larini investitsiya qilish orqali qo‘shimcha daromad oladi. Funksiya doimiylik xarakteriga ega va u o‘zgarmasdir. Sobiq sovet hokimiyyati davrida davlat sug‘urta organlarining mablag‘lari investitsiya qilinmas edi. Bozor munosabatlariga o‘tish munosabati bilan sug‘urta tashkilotlarida investitsiya faoliyati bilan shug‘ullanishga imkoniyat tug‘ildi. Shuning uchun biz investitsiyani sug‘urtanening funksiyasi bo‘la olmaydi, deb tasdiqlashimiz mumkin.

Ayni shunday fikrlarni axborot funksiyasi haqida ham gapirish mumkin. Sug‘urtalanuvchilarga sug‘urta tashkilotlari haqida ma’lumot berish bu

sug‘urtaning axborot funksiyasi mavjudligini anglatmaydi. Sug‘urta tashkilotlarining tijorat siriga kiruvchi ma’lumotlari umuman axborot sifatida berilmaydi. Sug‘urtaga axborot funksiyasi xosligi unchalik ham o‘z isbotini topmagan. Bizning fikrimizcha, sug‘urta quyidagi funksiyalarni bajaradi:

2-rasm.Sug‘urta funksiyalari⁹.

Yuqorida qayd etilgan funksiyalar sug‘urta faoliyatida doimiy hisoblanadi va har qanday sharoitda o‘zgarmasdir. Sug‘urta faoliyatini amalga oshirish uchun, albatta, sug‘urta tashkilotida etarli miqdorda pul mablag‘lari fondi bo‘lishi lozim. Agar, sug‘urtalovchi pul fondini, ya’ni sug‘urta fondini tashkil etmasa, uning moliyaviy ahvoli murakkablashishi mumkin. Tashkil etilgan sug‘urta fondining mablag‘lari qat’iy maqsadli xarakterga ega bo‘lib, u faqat sug‘urta hodisalari ro‘y berganda qoplama berish uchun ishlatiladi. Sug‘urta fondining mablag‘larini boshqa maqsadlarda ishlatish mumkin emas. Sug‘urta fondi mablag‘lari davlat tomonidan olib qo‘yilishi va soliqqa tortilishi mumkin emas.

1.2.Sug‘urta faoliyatini amalga oshirishning huquqiy asoslari va su‘urta kompaniyalarining tashkiliy-huquqiy shakllari

Jamiyatda fuqarolar va ularning jamoasi o‘z faoliyatlari jarayonida bir-birlari bilan tegishli ijtimoiy munosabatda bo‘ladilar. Ushbu munosabatlarni bir

⁹ Harriett E. Jones “Principles of Insurance Life, Health, and Annuities”, Loma (Life Office Management Association), USA, 2005.

qolipga solish uchun ularni tartibga keltirish zarur, ya’ni fuqarolar va tashkilotlarning hatti-harakat qilish doirasini belgilash zarur.

Bayon etilganlar to‘laligacha sug‘urtaga ham taalluqlidir. Sug‘urta ijtimoiy-iqtisodiy qonuniyat sifatida huquqiy tomondan mustahkamlanishni talab etadi. Sug‘urta fondini tashkil etish va undan foydalanish jarayonida paydo bo‘ladigan munosabatlar huquqiy tartibga solinadi.

Sug‘urta sohasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar fuqarolik-huquqiy munosabatlar tarkibiga kiradi.

Fuqarolar va sug‘urta tashkilotlari o‘rtasida shakllanadigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar

Sug‘urta tashkilotlari o‘rtasida yuzaga keladigan o‘zaro munosabatlar

Fuqarolar va maxsus davlat organlari o‘rtasida paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar

Sug‘urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o‘rtasida paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar

3-rasm. Sug‘urta sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlar yo‘nalishlari¹⁰.

Bunday munosabatlar fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquqiy holatini, mulk huquqi va boshqa ashyoviy huquqlarning, shartnoma majburiyatlarini, shuningdek mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi.

Sug‘urta sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlar quyidagi (3-rasm) yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Fuqarolar va sug‘urta tashkilotlari o‘rtasida paydo

¹⁰ Robert H., II Jerry, Douglas S. Richmond “Understanding Insurance Law”, LexisNexis; 5 edition, UK, 2012.

bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar tegishli shartnomalar qoidalariiga asoslanadi. Bunda bir tomondan sug‘urta tashkilotining fuqaro oldida, ikkinchi tomondan fuqaroning sug‘urta tashkiloti oldidagi burch va majburiyatlari paydo bo‘ladi. Ya’ni, tuzilgan shartnomaga ko‘ra, fuqaro o‘z vaqtida sug‘urta mukofotini to‘lashi shart. Sug‘urta hodisasi ro‘y berganda esa, sug‘urta tashkiloti sug‘urta shartnomasida qayd etilgan shart va muddatlarda sug‘urta qoplamasi (summasini) fuqaroga to‘lab berishi lozim. Ko‘rinib turibdiki, shartnomalar –fuqarolik-huquqiy hujjat sifatida taraflarning o‘zaro munosabatini huquqiy tartibga solyapti.

Sug‘urta tashkilotlarining bir-birlari o‘rtasida paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlari sug‘urta pulini va qayta sug‘urta qilish bilan bog‘liq tuzilgan shartnomalar doirasida shakllanadi. Amaldagi qonun hujjatlariga ko‘ra, sug‘urta tashkiloti moliyaviy barqarorlikni ta’minalash, binobarin, sug‘urtalanuvchilar oldida o‘z majburiyatini bajarishini ta’minalash maqsadida sug‘urta pulida ishtirok etishi yoxud boshqa sug‘urta tashkilotlari yoki ixtisoslashgan qayta sug‘urta tashkilotlari bilan shartnomaviy munosabatlarga kirishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 959-moddasida «sug‘urta shartnomasi bo‘yicha sug‘urtalovchi o‘z zimmasiga olgan sug‘urta tovonini yoki sug‘urta pulini to‘lash xavfi uning tomonidan to‘liq yoki qisman boshqa sug‘urtalovchida (sug‘urtalovchilarda) u bilan tuzilgan qayta sug‘urta qilish shartnomasi bo‘yicha sug‘urtalanishi mumkin» deb alohida qayd etilgan.

Qayta sug‘urta qilish shartnomasiga nisbatan, agar qayta sug‘urta qilish shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo‘lsa, Fuqarolik kodeksining tadbirkorlik xavfini sug‘urta qilish borasida qo‘llanishi lozim bo‘lgan qoidalari tatbiq etiladi. Qayta sug‘urta qilish shartnomasini tuzgan sug‘urta shartnomasi (asosiy shartnomalar) bo‘yicha sug‘urtalovchi keyingi shartnomada sug‘urta qildiruvchi hisoblanadi.

Fuqarolar va maxsus davlat organlari o‘rtasida paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar maxsus vakolatli davlat organining sug‘urtalanuvchilar bo‘lgan – fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya etish bilan bog‘liqdir. Amaliyotda shunday holatlar bo‘ladiki, sug‘urta tashkiloti sug‘urtalanuvchiga

sug‘urta hodisasi tufayli ko‘rilgan zararni qoplashdan asossiz voz kechishi mumkin. Bunday paytda o‘z manfaatlarini huquqiy himoya etish maqsadida sug‘urtalanuvchi maxsus vakolatli davlat organiga murojaat etishi mumkin.

Sug‘urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o‘rtasida paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar qonun hujjatlari asosida tartibga solinadi. Maxsus vakolatli organning sug‘urta tashkilotlariga nisbatan paydo bo‘ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlari O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi va “Sug‘urta faoliyati” to‘g‘risidagi Qonunda o‘z aksini topgan. Maxsus vakolatli davlat organi qonunda belgilangan tartibda sug‘urta tashkilotlarining faoliyatini nazorat etib boradi. Zaruriyat bo‘lganda esa, sug‘urtalanuvchilarning manfaatini himoya etish maqsadida undan sug‘urta faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziyani chaqirib olish huquqiga ega.

Sug‘urtani huquqiy tartibga solish davlat tomonidan sug‘urta munosabati qatnashchilarining hatti-harakatini huquqiy normalar vositasida amalga oshiriladi. Jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy huquqlarini har xil oldindan ko‘rib bo‘lmaydigan sug‘urtaviy himoya qilish uchun ko‘pchilik shaxslar tomonidan tashkil etiladigan maxsus fond hisobidan amalga oshiriladigan sug‘urta faoliyati jarayonida paydo bo‘ladigan ijtimoiy munosabatlar mavjud. Ushbu munosabatlarni tartibga soladigan normalar yig‘indisiga sug‘urta huquqi deyiladi.

Sug‘urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish turli shakllarda, xususan, maxsus qonunlar qabul qilish, soliq solish, alohida hukumat qarorlari bilan majburiy sug‘urtalashni joriy qilish va vakolatli sug‘urta nazorati xizmatini tashkil etish yo‘li bilan amalga oshiriladi¹¹.

Sug‘urta bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarga litsenziyalar (ruxsatnomalar) berish sug‘urta nazorati xizmatining eng asosiy vazifalaridan biridir. Litsenziya (ruxsatnoma) berish jarayonida sug‘urta nazorati sug‘urtachining bo‘lajak

¹¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada islih qilish va rivojlantirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2008 yil 21 maydag‘i PQ-872-sonli Qarori.

faoliyatini dastlabki tekshiruvdan o'tkazadi. Ya'ni, nizom jamg'armasi va o'z mablag'larining holati hamda bu mablag'larning tashkilot zimmasidagi majburiyatlariga o'zaro munosabati ko'rib chiqiladi. Sug'urta faoliyatiga litsenziya (ruxsatnomasi) berishning zaruriyati sug'urtaning o'z mohiyatidan kelib chiqishini unutmaslik kerak. Chunki, sug'urta tashkiloti sug'urta hodisasi yuz bergan vaqtida sug'urtalanuvchiga shartnomada ko'rsatilgan mablag'ni o'z vaqtida to'lashi lozim. Sug'urta faoliyatini nazorat qiluvchi organning bu boradagi ishlari nafaqat sug'urtalanuvchilar manfaatiga mos tushadi, balki butun davlatning manfaatlari yo'lida ham xizmat qiladi.

E'tirof etish lozimki, bugungi kunda mamlakatda sug'urta faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziya (ruxsatnomasi) berish tartibi ishlab chiqilgan. Sug'urta tashkilotiga beriladigan litsenziya (ruxsatnomasi) sug'urtalashning har bir turi yoki bir-biriga yaqin bo'lgan sug'urta turlari guruhlari uchun beriladi. Chunki, ba'zi sug'urta turlari bo'yicha operatsiyani amalga oshirish sug'urtalovchida etarli darajada moliyaviy mablag'lar bo'lishini talab etadi. Bundan tashqari, sug'urta kompaniyasi ishlab chiqqan biznes-rejada sug'urta tarifi stavkalarini to'g'ri hisoblanishiga alohida e'tiborni qaratish zarur. Negaki, noto'g'ri hisob-kitob qilingan tarif, pirovard natijada, sug'urta tashkilotini moliyaviy barqarorliksizga yoki to'lov qobiliyatini yomonlashuviga olib keladi. Nazarimizda, faqat sug'urta kompaniyalarini emas, balki, qayta sug'urtalashga ixtisoslashgan tashkilotlar va vositachilik idoralarini ham faoliyatini litsenziyalashni kiritilishi katta ahamiyatga ega bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"¹²gi Qonuning 15-moddasida sug'urta faoliyatini litsenziyalash masalalari ko'rsatib o'tilgan. Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda maxsus vakolatli davlat organi beradigan litsenziyalar asosida amalga oshiriladi.

Sug'urtalovchi ustav fondining kamida to'qson foizi muassislarining pul

¹² "Sug'urta faoliyati to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Toshkent shahar, 2002 yil 5 aprel, 358-II-son.

mablag‘laridan shakllantiriladi. Sug‘urtalovchining ustav fondini shakllantirish uchun kreditga, garovga olingan mablag‘lardan va boshqa jalb qilingan mablag‘lardan foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi. Sug‘urtalovchining ustav fondi litsenziya olinadigan paytga qadar sug‘urtalovchining muassislari tomonidan to‘langan bo‘lishi kerak.

Sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini ikki turga bo‘lish mumkin:

- sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar;
- sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi umumiy qonunlar.

Sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlarga O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2002 yilning 5 aprelida qabul qilingan va shu yilning 28 mayida amaliyotga joriy etilgan «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni hamda 2008 yil 21 aprelda qabul qilingan “Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urtalash to‘g‘risida”gi Qonuni sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar hisoblanadi.

Shuni alohida ta’kidlash zarurki, sug‘urta munosabatlarida ishtirok etuvchi tomonlarning qonuniy manfaatlarini himoya etish maqsadida 1993 yili Oliy Majlis “Sug‘urta to‘g‘risida” Qonun qabul qilgan edi. O‘tgan yillar mobaynida mazkur qonunga ikki marta qo‘srimcha va o‘zgartirishlar kiritildi. Tabiiyki, bu qonun o‘sha paytda mavjud bo‘lgan iqtisodiy jarayonlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan. Boshqacha so‘z bilan aytganda, ushbu qonun sug‘urta munosabatlari qatnashchilari uchun biroz yumshatilgan holatda amal qildi. Jumladan, unda sug‘urta tashkilotlari tugatilgan taqdirda ularning sug‘urtalanuvchilar oldidagi majburiyatini bajarish tartibi to‘liq yoritilmagan. Shuningdek, bu qonunda qonunchilik talablarini buzganlik uchun tomonlarning javobgarligi o‘z aksini topmagan hamda davlat sug‘urta nazorati organining sug‘urta tashkilotlariga nisbatan ta’sir qilish imkoniyati keskin chegaralangan edi.

Bayon etilgan holatlar mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotining hozirgi bosqichi talablarini hisobga olgan holda, amaldagi “Sug‘urta to‘g‘risida”gi Qonunni yangilash va takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Shuni

e'tiborga olib, 2002 yilning 4-5 aprel kunlari bo'lib o'tgan ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning sakkizinchi sessiyasida "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi yangidan ishlab chiqilgan qonun loyihasi deputatlar tomonidan atroflicha muhokama qilindi va qabul qilindi.

Ma'lumki, sug'urta sohasini huquqiy tartibga soluvchi 2002 yil aprel oyigacha amalda bo'lgan qonun "Sug'urta to'g'risida" deb ataladi. holbuki, biz fikr-mulohaza yuritmoqchi bo'lgan qonunning nomi esa "Sug'urta faoliyati to'g'risida" deyiladi va shubhasiz, bu holat diqqatimizni o'ziga jalb etdi. Ko'pchilik muhtaram talabalarimizda haqli savol tug'ilishi mumkin: sug'urta va sug'urta faoliyati tushunchalari o'rtasida farq bormi? Savolga javoban biz mutaxassislar aytamizki: farq bor. Sug'urtaning mohiyatini oddiy til bilan ifodalaydigan bo'lsak, oldindan ko'rib bo'lmaydigan har xil hodisalar ro'y berishi oqibatida yuridik va jismoniy shaxslar ko'radigan zararlarni sug'urta tashkiloti tomonidan qoplash bilan bog'liq munosabat.

Shuni esdan chiqarmaslik lozimki, sug'urta tashkiloti o'z xizmatini mijozlarga tegishli haq - sug'urta mukofoti to'lash evaziga ko'rsatadi. Sug'urtalovchi mijozlardan kelib tushgan sug'urta mukofotlari hisobidan maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etadi va bu jamg'arma mablag'lari faqat sug'urta hodisalari tufayli ko'rilgan zararlarni qoplaydi. E'tibor bergen bo'lsangiz, sug'urta munosabatlarida ikkita tomon ishtirok etyapdi: sug'urta tashkiloti (sug'urtalovchi) va yuridik hamda jismoniy shaxslar (sug'urtalanuvchilar).

Endi, sug'urta faoliyati tushunchasiga kelsak, qonunda ta'kidlanishicha, u sug'urta bozori professional ishtirokchilarining sug'urtani amalga oshirish bilan bog'liq faoliyati. Sug'urta bozorining professional ishtirokchilari faqatgina sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchidan iborat emas. Unda qayta sug'urtalovchilar, qayta sug'urtalanuvchilar, sug'urta brokerlari va agentlari ham ishtirok etadi.

Yangi qonunning e'tiborga molik tomonlaridan biri, unda, aniqroq aytadigan bo'lsak, uning 4-moddasida sug'urtalovchilarining sug'urtani amalga oshirish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin emasligi qayd etilgan. Qayd etish joizki, sug'urta faoliyati ham tadbirkorlikning bir

ko‘rinishi. Mamlakatimizda iqtisodiyotni erkinlashtirish jarayonlari kechayotgan va tadbirkorlik harakatlariga keng yo‘l ochilayotgan bir paytda, tadbirkorlik tizimining muhim bo‘g‘inlaridan bo‘lgan-sug‘urtalovchilar uchun bunday cheklowning qonun yo‘li bilan belgilanishiga sabab nima? o‘tgan yillar tajribasi shundan dalolat beradiki, ko‘pgina sug‘urta tashkilotlari “sug‘urtalovchi” niqobi ostida turli tijorat operatsiyalarini, xususan, savdo-vositachilik ishlarini amalga oshirdilar. Yuridik va jismoniy shaxslarni sug‘urta qilish hisobiga kelib tushgan sug‘urta mukofotlari, qoidaga ko‘ra, sug‘urta qoplamalarini to‘lashga mo‘ljallangan zahira jamg‘armalarini tashkil etishga sarflanmasdan, balki sug‘urta faoliyati bilan bog‘liq bo‘lman tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga sarflangan holatlar ham bo‘lgan. Sug‘urtaning eng asosiy prinsiplaridan biri - sug‘urtalovchilarining o‘z zimmalariga olgan majburiyatlarini bajarishni ta’minlaydigan sug‘urta zahiralariga ega bo‘lishidir. Taassufki, ba’zi sug‘urtalovchilarimiz, bunday zahiralarni shakllantirmaganliklari oqibatida murakkab moliyaviy holatni boshidan kechirganligi sir emas. Ayniqsa, bu ko‘p ming sonli sug‘urtalanuvchilar uchun noqulay vaziyatni vujudga keltirishi mumkin.

«Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida» Qonunning diqqatga sazovor joylaridan yana biri, uning 10-moddasida sug‘urta tashkilotlarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibini aniq ko‘rsatib qo‘yilganligidir¹³. Ma’lumki, qonun hujjalariга muvofiq, aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilgan sug‘urta tashkilotlari o‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro‘yxatiga olinganlar.

Ammo, uzoq vaqt, aniqrog‘i, 1998 yilning birinchi yarmigacha sug‘urta faoliyatini tartibga solish vakolati berilgan davlat sug‘urta nazorati organining tashkil etilmaganligi va ilgari Adliya vazirligida davlat ro‘yxatiga olingan tashkilotlarning faoliyati hech kim tomonidan nazorat qilinmaganligi oqibatida yangi tashkil etilgan sug‘urta tashkilotlarini davlat ro‘yxatiga olishda muammolar paydo bo‘lgan.

¹³ “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Toshkent shahar, 2002 yil 5 aprel, 358-II-son.

«Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonun 29 ta moddadan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 52-bobi sug‘urtaviy huquqiy munosabatlarga bag‘ishlangan. Unda jami 47 ta modda mavjud. Kodeks sug‘urta tashilotlari bilan sug‘urtalanuvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solsa, «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonun sug‘urta tashkilotlari va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

1.3. Iqtisodiyotni moderniztsiya qilish sharoitida sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda sug‘urta munosabatlari va ularni tartibga solish mexanizmlari

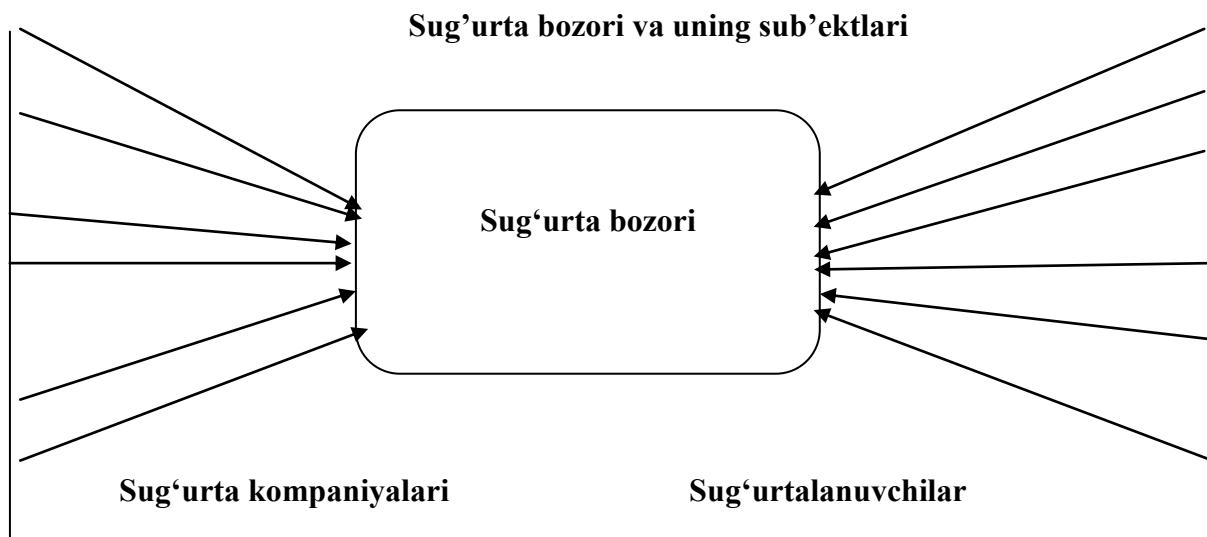
Ma’lumki, har qanday bozorda sotuvchi va xaridor bo‘ladi hamda ular o‘rtasida tegishli tovarlar (xizmatlar) ayirboshlanadi. Xuddi shunday, sug‘urta bozorida ham sotuvchi (sug‘urtalovchi) va xaridor (potensial sug‘urtalanuvchi) ishtirok etadi. Bu erda potensial sug‘urtalanuvchi tushunchasini qanday izohlash mumkin, degan o‘rinli savol tug‘ilishi mumkin. Gap shundaki, basharti, potensial sug‘urtalanuvchini to‘g‘ridan to‘g‘ri sug‘urtananuvchi, deb atasak katta xatoga yo‘l qo‘ygan bo‘lamiz. Negaki, amaldagi qonunlarga muvofiq, sug‘urta kompaniyalari bilan bevosita shartnomaga tuzgan, fuqarolik salohiyatiga ega bo‘lgan yuridik va jismoniy shaxslarga sug‘urtalanuvchilar deyiladi. Aksincha, sug‘urta “mahsulotini” sotib olishga ehtiyoji bor, ammo hali sug‘urtalovchilar bilan tegishli sug‘urta munosabatlariga kirishmagan shaxslar potensial sug‘urtalanuvchilar deb ataladi. Endi, sug‘urtalovchilar haqida gapiradigan bo‘lsak, sug‘urtalovchi - bu mamlakat xududida sug‘urta faoliyatini amalga oshirish huquqi berilgan hamda sug‘urtalash o‘zi uchun asosiy faoliyat turi hisoblangan yuridik shaxslardir. Ko‘rinib turibdiki, sug‘urta kompaniyasi tegishli faoliyat yuritishi uchun vakolatli davlat organining litsenziyasiga ega bo‘lishi va sug‘urtaga bog‘liq bo‘lmagan operatsiyalar bilan shug‘ullanmasligi zarur.

Sug‘urtalovchilar bozorga o‘zlarini ishlab chiqargan o‘ziga xos mahsuloti - sug‘urta xizmatini taklif etadilar. Ushbu xizmatlar yuzlab, minglab sug‘urta kompaniyalari tomonidan sotilishi mumkin. O‘z-o‘zidan, bu holat sug‘urta bozorida potensial mijozlarni jalb etish uchun sug‘urta kompaniyalari o‘rtasida

raqobatning kuchayishiga olib keladi va “mahsulot”ning sifatiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Eng asosiysi, potensial sug‘urtalanuvchi har tomonlama o‘zining talabini qondiradigan “mahsulot”ga ega bo‘ladi. Bayon etilganlar quruq gap emas, balki bugungi kunda iqtisodi taraqqiy etgan mamlakatlar bozorida ruy berayotgan oddiy haqiqatdir. Yuqorida zikr etilgan fikrlarni quyidagi chizmada yaqqol ko‘rish mumkin.

Sug‘urta bozorining mohiyatini chuqurroq anglab olish uchun kundalik xayotimizdan oddiy bir misol keltirsak maqsadga muvofiqdir.

O‘zimiz yoki bolalarimizga kiyim-kechak sotib olish uchun buyum bozoriga boramiz. Aytaylik, birorta kiyim, aniqrog‘i, kuylak sotib olmoqchimiz. Bozorda kuylakning har xili mavjud, baholari xam, narxi xam turlicha. Biz, albatta, sifati yaxshisini va bahosi arzonini sotib olamiz. Sug‘urta bozorida ham aynan shu jarayon yuz beradi.

4-rasm. Sug‘urta bozori va uning sub'ektlari¹⁴

Sug‘urta kompaniyasi o‘z mahsulotini bozorda sotar ekan, zimmasiga katta mas’uliyat olganligini unutmasligi kerak. Chunki, sug‘urtalovchi ozgina sug‘urta mukofoti evaziga yirik mikdordagi riskni qabul qilib oladi va sug‘urta hodisasi ruy

¹⁴Shennayev X.M., Xalikulova G.T.Sugu‘rta marketingi.O’quv qo’llanma.-T.: 2012 y.56-bet.

berganda zimmasidagi sug‘urta qoplamasini to‘lashi shart. Shu o‘rinda, biz sug‘urta kompaniyasiga murojaat qilishni istagan yoki muayyan sug‘urta xizmatiga ehtiyoj sezgan shaxslarga sug‘urta shartnomasini tuzishdan oldin sug‘urta kompaniyasining moliyaviy axvoli, balansi bilan albatta tanishib chiqishlarini maslahat qilamiz.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, boshqa tovarlar va xizmatlar kabi, sug‘urta xizmatining ham bahosi talab va taklif asosida paydo bo‘ladi hamda bu baho o‘zining pastki va yuqori chegaralariga ega. Sug‘urta tushumlarining miqdori sug‘urta to‘lovlari va sug‘urta tashkilotlari xarajatlari miqdoriga teng bo‘lishi sugurta baxosining pastki chegarasini bildiradi. Bunday sharoitda sug‘urta kompaniyasi asosiy faoliyatdan foyda ololmaydi. Ko‘p hollarda sug‘urta bozoridagi keskin raqobat, sug‘urta tashkilotlarining potensial mijozlarni jalb etish maqsadida tarif stavkalarini kamaytirishga majbur etadi. Chet mamlakatlarda, sug‘urtalovchilar sug‘urta faoliyatidan zarar ko‘rganda, bu zarar investitsiyadan keladigan daromad hisobidan qoplanadi.

Sug‘urtalovchining litsenziysi amal qilishining to‘xtatib turilishi uning yangi sug‘urta shartnomalari tuzishi taqiqlanishiga, shu jumladan amaldagi sug‘urta shartnomalari uzaytirilishining taqiqlanishiga sabab bo‘ladi. Bunda sug‘urtalovchi ilgari tuzilgan sug‘urta shartnomalari bo‘yicha o‘z zimmasiga olgan majburiyatlarini belgilangan tartibda bajarishga majburdir. Litsenziyaning amal qilishi tugatilgan kundan e’tiboran besh kun ichida maxsus vakolatli davlat organi sug‘urtalovchini tugatish to‘g‘risidagi ariza bilan qonun hujjalarda belgilangan tartibda sudga murojaat etishi shart.

Sug‘urtalovchining ilgari amal qilgan boshqaruv organlarining vakolatlari to‘xtatib turiladi va maxsus vakolatli davlat organi tomonidan tayinlagan sug‘urtalovchining muvaqqat ma’muriyatiga o‘tadi. Muvaqqat ma’muriyat sud qaror chiqargunga qadar bo‘lgan davrda o‘z faoliyatini amalga oshiradi. Sug‘urtalovchi muvaqqat ma’muriyatining hisoboti maxsus vakolatli davlat organiga hamda sug‘urtalovchini tugatish to‘g‘risida maxsus vakolatli davlat organining arizasi yo‘llangan sudga taqdim etiladi. Sug‘urtalovchining muvaqqat

ma'muriyati o'z faoliyati davrida xarajat operatsiyalarini amalga oshirishga haqli emas, sug'urtalovchining boshqaruv xarajatlari (ma'muriy xarajatlari), sug'urtalovchiga tushayotgan pullarni hisobga yozish va ilgari tuzilgan sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta hodisalari yuz berganda sug'urta tovonini (sug'urta pulini) to'lash bilan bog'liq hollar bundan mustasnodir. Sug'urtalovchi muvaqqat ma'muriyatining ishslash tartibi maxsus vakolatli davlat organi tomonidan belgilanadi. Ushbu moddaning qoidalari sug'urtalovchining arizasiga binoan litsenziya bekor qilingan hollarga, shuningdek uning muassislari (ishtirokchilari)ning yoki ta'sis hujjatlarida shunday vakolat berilgan sug'urtalovchining boshqaruv organi qaroriga binoan qayta tashkil etilishi yoxud tugatilishiga taalluqli emas.

Sug'urtalovchi ustav fondining kamida to'qson foizi muassislarning pul mablag'laridan shakllantiriladi. Sug'urtalovchining ustav fondini shakllantirish uchun kreditga, garovga olingan mablag'lardan va boshqa jalb qilingan mablag'lardan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Sug'urtalovchining ustav fondi litsenziya olinadigan paytga qadar sug'urtalovchining muassislari tomonidan to'langan bo'lishi kerak.

Vazirlar Mahkamasining "Sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini litsenziyalash to'g'risida Nizom tasdiqlandi. Unga ko'ra, sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini litsenziyalash O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi. Belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan yuridik shaxslar sug'urtalovchilar va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziya talabgorlari bo'lishlari mumkin. Sug'urtalovchi va sug'urta brokerining sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaning amal qilish muddati, qoidaga ko'ra, cheklanmaydi. Litsenziyaning amal qilishi litsenziya berilgan kundan boshlanadi.

Sug'urta tashkilotlari litsenziya olishlari uchun quyidagi talab va shartlarga javob berishlari zarur:

-O'zbekiston Respublikasining sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonun

hujjatlariga rioya qilish;

-sug‘urta faoliyatini amalga oshirishda olingan axborotlarning qonun hujjatlari talablariga muvofiq maxfiyligini ta’minlash;

-litsenziyalovchi organ talabiga ko‘ra sug‘urta faoliyatini amalga oshirishga doir qonun hujjatlarida belgilangan axborotlarni taqdim etish;

-litsenziya talabgori rahbari oliy ma’lumotga hamda sug‘urta sohasida kamida ikki yillik ish stajiga ega bo‘lishi kerak;

-litsenziya talabgori (litsenziat) rahbari boshqa sug‘urta tashkilotlarida rahbar lavozimini egallashga haqli emas.

a) sug‘urtalovchilar uchun:

-ustav fondining qonun hujjatlarida belgilangan eng kam miqdorining mavjud bo‘lishi;

b) sug‘urta brokerlari uchun:

-sug‘urta brokerining sug‘urta faoliyatini amalga oshirishda shartnomaga majburiyatlariga rioya etilishini ta’minlash;

-sug‘urta shartnomasining litsenziat mijoziga uchun qulay shartlarda tuzilishi va bajarilishi;

-sug‘urtalashga doir vositachilik faoliyatini asosiy faoliyat turi sifatida amalga oshirish.

Litsenziya olish uchun sug‘urta kompaniyasi litsenziyalovchi organga quyidagi hujjatlarni taqdim etadi:

a) sug‘urtalovchilar uchun:

-yuridik shaxsning nomi va tashkiliy-huquqiy shakli, uning joylashgan joyi (pochta manzili), bank muassasasining nomi va bankdagi hisob raqami, yuridik shaxs amalga oshirishni mo‘ljallayotgan litsenziyalanadigan faoliyat turi hamda ko‘rsatib o‘tilgan faoliyat turi amalga oshiriladigan muddat ko‘rsatilgan litsenziya berish to‘g‘risida ariza;

-yuridik shaxsning davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risidagi guvohnomaning notarial tasdiqlangan nusxasi;

-rahbar to‘g‘risidagi ma’lumotlar (oliy ma’lumot to‘g‘risidagi diplom

nusxasi va mehnat daftarchasidan ko‘chirma);

-litsenziya talabgori tomonidan litsenziya talabgorining arizasi litsenziyalovchi organ tomonidan ko‘rib chiqilganligi uchun yig‘im to‘langanligini tasdiqlovchi hujjat;

-ustav fondining belgilangan eng kam miqdoridan kam bo‘lmagan ustav kapitali to‘langanligini tasdiqlovchi hujjatlar (bank ma’lumotnomasi, mol-mulkni qabul qilish-topshirish dalolatnomalari va boshqa hujjatlar);

-sug‘urta faoliyatining iqtisodiy asoslanishi, unga sug‘urtalash operatsiyalarini rivojlantirish prognozini, ehtimol tutilgan qayta sug‘urtalash bitishuvlari rejasini, sug‘urta zahiralarining hisob-kitob rejasini o‘z ichiga oluvchi litsenziyalanayotgan sug‘urta klassi bo‘yicha biznes-reja kiradi;

-sug‘urtalashning litsenziya talab qilinadigan turlari bo‘yicha qoidalar (shartlar), litsenziyada quyidagilar bo‘ladi: sug‘urtalash sub’ektlari doirasini belgilash va sug‘urta shartnomasi tuzish bo‘yicha cheklashlar, sug‘urta ob’ektlarini belgilash, sug‘urta hodisalari ro‘yxatini belgilash - ushbu holatlar ro‘y berganda sug‘urtalovchining sug‘urta to‘lovlari bo‘yicha majburiyatları paydo bo‘ladi, (asosiy va qo‘srimcha shartlar), olib qo‘yish (tavakkalchilarning yoki mol-muklarni) bunda sug‘urtalovchi majburiyatlarni bajarmasdan ozod bo‘ladi, sug‘urta mukofotlari tariflari (stavkalari), sug‘urtalashning eng ko‘p (eng kam) muddati, sug‘urta shartnomalarini tuzish va sug‘urta mukofotlarini to‘lash tartibi, tomonlarning sug‘urta shartnomasi bo‘yicha o‘zaro majburiyatları va sug‘urta shartnomalari bo‘yicha to‘lovnı rad etishning mumkin bo‘lgan holatlari sug‘urta shartnomasi bo‘yicha e’tirozlarni ko‘rib chiqish tartibi. Qoidalarga sug‘urta shartnomalari namunalari ilova qilinishi kerak. Litsenziya talabgori rahbari tomonidan tasdiqlangan sug‘urtalash qoidalari (shartlari) ikki nusxada taqdim etiladi, ularning betlari tikilgan va raqamlangan bo‘lishi kerak. Faoliyat turi faqat qayta sug‘urta qilishdan iborat bo‘lgan litsenziya talabgorlari mazkur bandda ko‘rsatib o‘tilgan hujjatlarni taqdim etadilar, sug‘urtalash qoidalari (shartlari)ga oid xat boshi bundan mustasno.

b) sug‘urta brokerlari uchun:

-yuridik shaxsning nomi va tashkiliy-huquqiy shakli, uning joylashgan joyi (pochta manzili), bank muassasining nomi va bankdagi hisob raqami, yuridik shaxs amalga oshirishni mo‘ljallayotgan litsenziyalanadigan faoliyat turi (uning bir qismi) hamda ko‘rsatib o‘tilgan faoliyat turi amalga oshiriladigan muddat ko‘rsatilgan litsenziya berish to‘g‘risida ariza;

-yuridik shaxsning davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risidagi guvohnomaning notarial tasdiqlangan nusxasi;

litsenziya talabgori tomonidan litsenziya talabgorining arizasi litsenziyalovchi organ tomonidan ko‘rib chiqilganligi uchun yig‘im to‘langanligini tasdiqllovchi hujjat;

-ustav kapitali to‘langanligini tasdiqllovchi hujjatlar (bank ma’lumotnomasi, mol-mulkni qabul qilish-topshirish dalolatnomalari va boshqa hujjatlar).

Ko‘rsatib o‘tilgan hujjatlar bir nusxada taqdim etiladi.

Litsenziya talabgorining arizasi ko‘rib chiqilganligi uchun O‘zbekiston Respublikasida belgilangan eng kam oylik ish haqining besh baravari miqdorida yig‘im undiriladi. Ariza ko‘rib chiqilganligi uchun yig‘im summasi litsenziyalovchi organning maxsus hisob raqamiga o‘tkaziladi. Litsenziya talabgori berilgan arizadan voz kechgan taqdirda to‘langan yig‘im summasi qaytarilmaydi.

Sug‘urtalovchilar va sug‘urta brokerlarining sug‘urta faoliyatini litsenziyalash ilovada keltirilgan sxemaga muvofiq amalga oshiriladi (1-lovaga qarang). Ilova keltirilgan sxemadan ko‘rinib turibdiki, sug‘urtalovchilar va sug‘urta brokerlarining sug‘urta faoliyatini litsenziyalash jarayoni 6 ta bosqichni o‘z ichiga olib, dastlab litsenziya talabgori zarur hujatlarni tayyorlaydi va uni ko‘rib chiqish uchun Moliya vazirligiga taqdim etadi. Keyingi bosqichda hujjatlar Moliya vazirligi tomonidan qabul qilinadi va ko‘rib chiqish uchun ekspert komissiyaga beriladi. Ekspert komissiyasi taqdim etilgan hujatlarni batafsil o‘rganib chiqib, sug‘urtalovchiga yoki sug‘urta brokeriga litsenziya berish yoxud litsenziya berishni rad etish to‘g‘risida qaror qabul qiladi.

Shunday qilib xulosa qilish mumkinki, O‘zbekistonda sug‘urta nazorati davlat organiga yuklatilgan sug‘urta faoliyatini litsenziyalash vakolati, pirovardida,

barcha sug‘urtalanuvchilarning, ya’ni sug‘urta kompaniyalari mijozlarining qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Bunday tizimining yaratilganligi nafaqat sug‘urtalanuvchilarning, balki davlatning manfaatlariga mos keladi.

Birinchi bob bo'yicha xulosa

Birinchi bobga xulosa qilib quyidagi fikrga keldik. Sug‘urta mohiyatan murakkab va ko‘p qirrali tushunchadir. Bu atama iqtisodiy ishlab chiqarish va iste’mol, tabiiy ofatlar va ko‘ngilsiz hodisalar, shuningdek, inson hayotida sodir bo‘ladigan turli favquloddagi hodisalar bilan chambarchas bog‘langan. Jamiyat iste’mol qilishni to‘xtata olmaganidek, ishlab chiqarishni ham inkor qilolmaydi. Insoniyat sivilizatsiyasining moddiy asosi ishlab chiqarish hisoblanadi. Lekin ishlab chiqarishning uzlusizligiga tabiiy ofatlar, ko‘zda tutilmagan favqulodda hodisalar salbiy ta’sir ko‘rsatadi, uning hajmini kamaytirib, mahsulotning son va sifat darajasini pasaytirib yuboradi. Buning uchun tashqaridan, birinchi navbatda, moliyaviy yordam berilishi talab etiladi. Aynan shunday moliyaviy qo’llab-quvvatlash tizimida sug‘urta alohida o‘rin tutadi. Yetkazilishi mumkin bo‘lgan katta hajmdagi zararlarni qoplash uchun yetarli miqdordagi zaxira shakllantirishi lozim. Bu fondlar asosan yuridik va jismoniy shaxslar to‘laydigan sug‘urta mukofotlari hisobidan shakllantiriladi, uning hisobidan yetkazilgan zararlar qoplanadi va favqulodda hodisalarning oqibatlari tugatiladi, ishlab chiqarishning son va sifat ko‘rsatkichlari o‘sishiga erishiladi.

Sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlarga O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2002 yilning 5 aprelida qabul qilingan va shu yilning 28 mayida amaliyotga joriy etilgan «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni hamda 2008 yil 21 aprelda qabul qilingan “Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urtalash to‘g‘risida”gi Qonuni sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar hisoblanadi.

Sug‘urtalovchilar bozorga o‘zlarini ishlab chiqargan o‘ziga xos mahsuloti - sug‘urta xizmatini taklif etadilar. Ushbu xizmatlar yuzlab, minglab sug‘urta kompaniyalari tomonidan sotilishi mumkin.

II-BOB. AJ“ALSCOM” SUG’URTA KOMPANIYASIDA SUG’URTA FAOLIYATINING TASHKIL QILISHNING VA SAMARALI BOSHQARISHNING AMALIY HOLATI TAHLILI

2.1.AJ “Alscosm”sug’urta kompaniyasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tasnifi

Mustaqillik yillari mobaynida yurtimizda sug’urta sohasida keskin rivojlanish sur’atlari kuzatildi. Ushbu tizimining yuqori sur’atlar bilan rivojlanib borishida unga xizmat ko’rsatuvchi ichki infratuzilma aloxida ahamiyat kasb etadi. Mazkur infratuzilmaning muhim bo’g’inini soha xususiyatiga xos bo’lgan qaltisliklarni sug’urtalash tizimi tashkil etadi. Bu tizim soha korxona va tashkilotlarining moliyaviy barqororligini ta’minalash, ziyonlarni tez va samarali qoplash imkonini beradi. Shu maqsadda 1996 yilda soha sug’urta munosabatlarining professional ishtirokchisi sifatida axborot kommunikasiya texnologiyalari sohasiga ixtisoslashgan “Alskom” sug’urta kompaniyasi tashkil etilgan. Buning natijasida soha tuzilmaviy bo’linmalarining mulkiy va moliyaviy manfaatlarini himoyalash, soha faoliyatiga oid qaltisliklarni baholash va ularni samarali boshqarish mexanizmi yaratildi. Respublika hududida sug’urta dasturlarini tadbiq etish va ro’yobga chiqarish, axborot kommunikasiya hamda boshqa sohalardagi korxonalar va tashkilolarning sug’urta himoyasini amalga oshirish, mehnat jamoasini a’zolarining ijtimoiy va iqtisodiy manfaatlarini qondirish hamda sug’urtalovchilar foydasi ko’zlagan boshqa sug’urta xizmatlarini ko’rsatish kompaniya faoliyatining muhim yo’nalishidir.

Tizimdagi muhim va qimmatbaxo ob’ektlarni himoyaviy ta’minalash imkoniyatini oshirish maqsadida 1999 yilda Rossiya Federasiyasining etakchi sug’urta tashkilotlaridan biri “Soglasie” sug’urta kompaniyasi bilan qaltisliklarni qayta sug’urtalashga joylashtirish bo’yicha hamkorlik o’rnatildi va 2002 yilda “Alskom” kompaniyasi negizida yuqoridagi kompaniya ishtirokidagi O’zbekiston - Rossiya Qo’shma sug’urta kompaniyasi tashkil etildi va davlat ro’yxatidan o’tkazildi. Xizmatlar doirasini kengaytirish maqsadida kompaniya respublikamizning etakchi sug’urta kompaniyalari bilan doimiy aloqada

bo'lmoqda va eng asosiysi axborotni yo'qotilishi, o'g'irlanishi, yo'q qilinishi, o'zgartirilishi, aloqa vositalarining va texnikaviy dasturiy vositalarining ishdan chiqishi, ruxsatsiz tarmoqqa ulanish kabi axborot kommunikasiya sohasida paydo bo'ladigan yangi xavflar bilan bog'liq bo'lgan yangi sug'urta dasturlari ustida ishlamoqda.

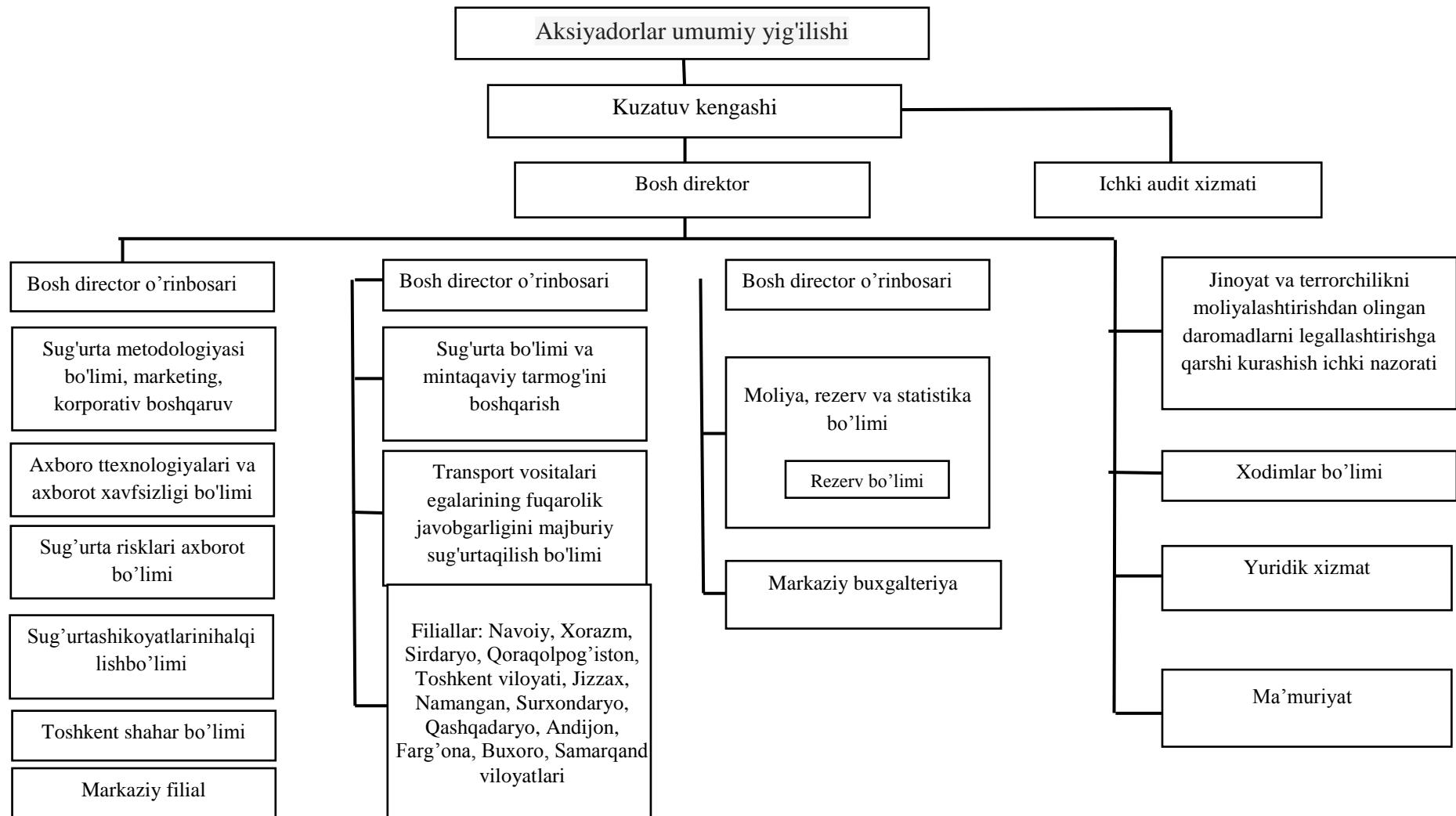
Ochiq Aksioner Jamiyat "Alskom" Sug'urta Kompaniyasining axborot kommunikasiya texnologiyalari sohasida faoliyat ko'rsatayotgan sub'ektlarda kompleks sug'urta himoyasini taqdim etishda ixtisoslashgani uning o'ziga xos xususiyatlari hisoblanadi.

OAJ "Alskom" SK quyidagi organlar orqali boshqariladi:¹⁵

- Yuqori organ - Aksionerlar umumiylig'i ilishi ;
- Umumiy boshqaruvi - Kuzatuv Kengashi;
- Bajaruvchi organ - Bosh direktor;
- Nazoratchi organ - Taftish komissiyasi, Ichki audit xizmati.

Jamiyatning kuzatuv kengashi Jamiyat faoliyatiga 9 kishidan iborat umumiylig'i amalga oshiradi. Jamiyat bosh direktori Jamiyatning kuzatuv kengashiga saylanishi mumkin emas. Ayni shu Jamiyatda mehnat shartnomasi bo'yicha ishlayotgan shaxslar Jamiyatning kuzatuv kengashi a'zosi bo'lishi mumkin emas. Jamiyatning kundalik faoliyatiga rahbarlik qilish yakkaboshchilik asosidagi ijroiya organi tomonidan amalga oshiriladi. Jamiyat ning bosh direktori aksiyadorlar umumiylig'i ilishining va kuzatuv kengashining qarorlari bajarilishini tashkil etadi.Jamiyatning moliya-xo'jalik faoliyatini nazorat qilish uchun aksiyadorlarning umumiylig'i ilishi tomonidan bir yil muddatga 3 a'zodan iborat taftish komissiyasi saylanadi. Jamiyatning ichki audit xizmati Jamiyatning ijroiya organi qonun hujjatlariga, Jamiyat ustaviga, moliyaviy hisobotlarda ma'lumotlarning to'liq hamda ishonchli tarzda aks ettirilishi ta'minlanishini va aktivlarning saqlanishini nazorat qiladi hamda baholaydi.

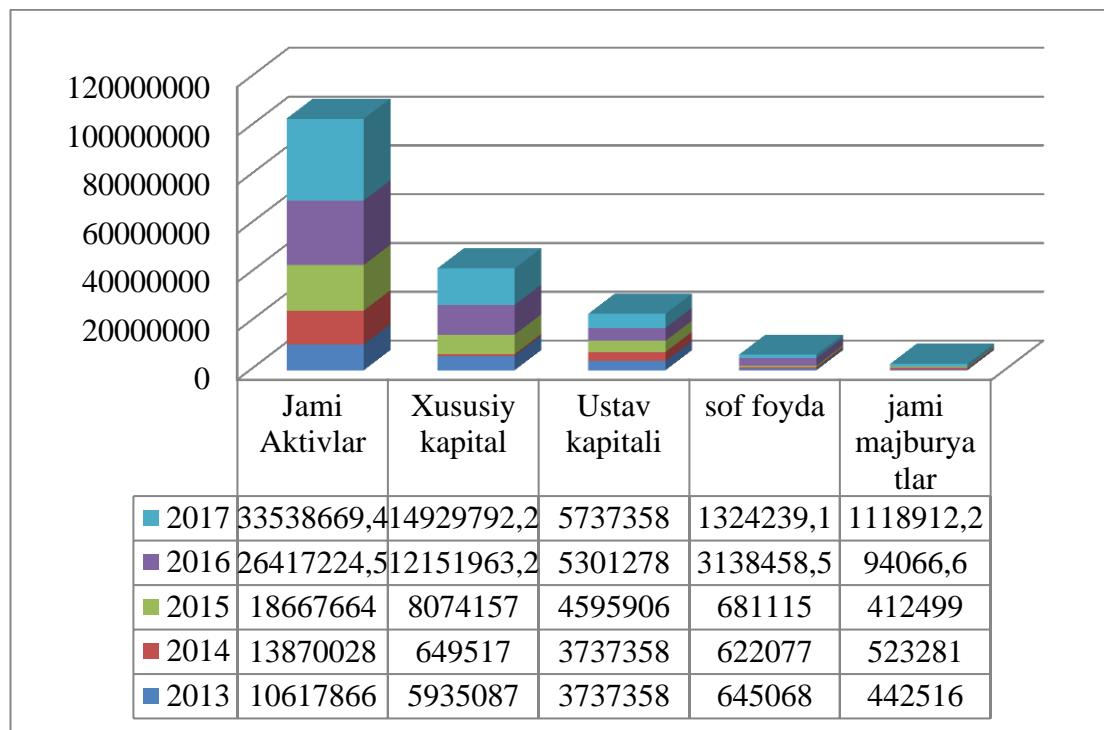
¹⁵ AJ "Alskom" SK ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

5-rasm. AJ “ALSKOM” SK tashkiliy tuzilmasi.¹⁶

¹⁶ “Alskom” sug'urta kompaniyasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Kompaniya bugungi kunga kelib, kompaniya ustav kapitali 3,13 mln evroni tashkil etadi. Kompaniyaning qo'shimcha faoliyati investitsiya bilan shug'ullanishdir.

6-rasm. "ALSKOM" sug'urta kompaniyasining moliyaviy ko'rsatkichlari.¹⁷

Hisobot davrida Kompaniya aktivlarining keskin o'sish holati kuzatildi va 2017 yilda 2016 yilga nisbatan 7121,4 mln. so'mga ko'paygan. 126,9 % ni tashkil etdi. Aytish joizki, aktivlarning o'tgan davrga nisbatan sezilarli darajada o'sishi Kompaniyaning qisqa muddatli investitsiyalarining o'sishi hisobiga ta'minlangan. Ushbu davrda Kompaniya tomonidan olingan sof foyda 1814,2 mln.so'mni, rentabellik ko'rsatkichi esa 42,1 % ni tashkil etdi.

2016-yilda kompaniya kuchli moliyaviy natijalarga erishdi.Yalpi daromadi 16,7 milliard so'mni tashkil etdi, shundan 15,7 milliard so'mni sug'urta operatsiyalaridan olingan daromad va 991,8 million so'm investitsiya faoliyatidan. Shuningdek, Kompaniya aktivlarining o'sishi kuzatilmoqda. Bu jami aktivlarining o'sishi asosan qisqa muddatli investitsiyalar hisobiga. Bu o'z vaqtida va to'liq o'z

¹⁷ "Alskom" sug'urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan.

majburiyatlarini bajarish uchun Kompaniya qobiliyatini aks ettiradi.

1-jadval.

“Alskom” sug’urta kompaniyasining moliyaviy ko’rsatkichlari (mln.so’m).¹⁸

No	Ko’rsatkichlar (mln. so’m hisobida)	2016	2017
1.	Jami aktivlar	26 417,2	33 538,6
2.	Xususiy karital	12 151,9	14 929,7
3.	Ustav kapital	5 301,3	5 737,4
4.	Sug’urta rezervlari	13 372,2	17 489,9
5.	Sof foyda	3 138,4	1 324,2
	Jami majburiyatlar	940 666,6	1 118 912,2

Kompaniya tufayli transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug’urta qilish bo'yicha belgilangan sug’urta rezervlari haqiqiy hajmi 2017 йил 2016 йилга нисбатан 4,1mlrd. so'mga oshgan.

2016 yil uchun to'plangan sug’urta mukofotlari hajmi 18,5 mlrd. so'mni tashkil qildi va bu 2015 yilga nisbatan 45% ko'pdir. Qabul qilingan sug’urta majburiyatları hajmi 1,7 trln. so'mni tashkil etdi va 118 % ga o'sdi. Sug’urta mukofotlarining oshishi bilan solishtirganda sug’urta majburiyatları faolo'sish sur'ati bor. Bu tegishli sug’urta bilan ta'minlash orqali mijozlarni jalb qilish kompaniyaning samarali natijasidir.

2016 yil Sug’urta mukofotlari umumiy hajmi 17,0 mlrd. so'm, 2015 yilga nisbatan 137 % o'zgargan. Sug’urta mukofotlarining o'sishi bilan majburiatlarning o'sishi o'rtasidagi nisbat meyordagi sug’urta himoyasi orqali kompaniyaning mijozlarni ko'paytirishdagi intilishining dalolatidir. Ushbu vaziyatda sug’urta tariflarini suniy turda pasaytirish amalga oshmaydi.

¹⁸ “Alskom” sug’urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2-jadval

“Alskom” SK faoliyatining asosiy iqtisodiy ko’rsatkichlari.¹⁹

Nº	Ko’rsatkichlar	O’lchov birligi	2015	2016	2017
1.	Sug’urta mukofotlari xajmi	mln.so’m	9700	12800	17000
2.	Sotilgan (mahsulotlar) tovarlar	mln.so’m	2848.8	2619.1	3115.1
3.	Mahsulotning tannarxi	mln.so’m	1270	1250	1440
4.	Soliq to’langungacha bo’lgan foyda	mln.so’m	683.5	748.9	1000
5.	Sof foyda	mln.so’m	622.1	681.1	907
6.	Asosiy fondlar qiymati	mln.so’m	9654.9	12530.8	14813.2
7.	Kapital qo’yilmalar	mln.so’m	159	394.8	645.4
8.	Ishchi – xodimlar soni	kishi	250	268	281
9.	Shu jumladan asosiy ishlab chiqarish xodimlari	kishi	180	198	217
10.	O’rtacha ish xaqi	so’m	785000	915000	950000

2017 yilda sug’urta kompaniyasining biznes rejasi muvaffaqiyatli bajarilishi ta’minlangan. Xususan, mahsulot xizmatlar ko’rsatish hajmi 16000 mln. so’m belgilangan bo’lsa, haqiqatda 17000 mln. so’mlik sug’urta mukofotlari yig’ilgan. Bu esa belgilangan rejani 106,25% ga bajarilishiga olib kelgan. Mahsulot sotishdan tushgan tushum ham rejaga nisbatan 115,3 % , ya’ni ortig’i bilan bajarilgan. Sof foyda 119,34 % bajarilgan va kompaniya rentabellik darajasini 103,44 % bo’lishini ta’minlagan.

Kompaniyaning erishgan yutuqlari xodimlar potensialining darajasiga ham bog’liqdir. Bugungi kun ma’lumotlariga ko’ra kompaniyada 250 ta xodim, jumladan 70 bosh ofisda va 180 ta regional bo’limlarda faoliyat ko’rsatadilar. Sug’urta agentlarining soni 500 tadan ortiq. Ulardan 154 tasi oliy ma’lumotga ega bo’lib, bu xodimlarning yuqori malakaga ega ekanliklari haqida dalolat beradi. Har yili kompaniya xodimlari Bank moliya akademiyasida “Moliya va sug’urta ishi” yo’nalishida va moliya-iqtisod oliygochlari magistraturalarida tahsil oladilar.

¹⁹ “Alskom” sug’urta kompaniyasining ma’lumotlari asosida tuzilgan.

2.2. AJ “Alscom” sug’urta kompaniyasida sug’urta faoliyatining tashkil qilishning va samarali boshqarishning amaliy holati tahlili.

“Alskom” sug’urta kompaniyasi aksiyadorlik jamiyati (O’zR Moliya Vazirligining SF №00211 sonli Litsenziyası) O’zbekiston sug’urta bozorida 1996 yildan boshlab o’z faoliyatini yuritib kelmoqda, hamda mamlakatimizda sug’urta munosabatlarining va iqtisodiyotining rivojlanishida o’z hissasini qo’shib kelmoqda. Hozirgi kunga kelib Kompaniya respublikamizda faoliyat ko’rsatayotgan yetakchi sug’urta tashkilotlari orasida mustahkam o’rin egallaydi. Kompaniyaning hududiy tarmog’i viloyat markazlarida joylashgan 15 ta filial, shuningdek tumanlardagi hamda uzoq qishloq joylardagi 118 dan ortiq bo’linmalar va sug’urta markazlarini o’z ichiga oladi. Kompaniya tomonidan ko’rsatilayotgan xizmatlar ishonchliligi "SAIPRO" reyting agentligi tomonidan «uzA+ - juda yuqori moliyaviy ishonchlilik darjasini» ishonchlilik reytingi bilan tasdiqlangan.

Kompaniyaning aksiyadorlari bo’lib quyidagilar hisoblanadi:

O’zbekiston Respublikasi axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish Vazirligi qoshidagi tashkilotlar, shu jumladan:

- AK «O’zbektelekom»
- Elektromagnit moslashuv markazi
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish Fondi
- Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari sohasida nazorat bo'yicha davlat inspeksiyasi va boshqalar.
- AT «Aloqabank»
- ATB «Kapital Bank»
- AT «Hamkorbank»
- BSK «Ishonch»
- AJ «Kapital sug’urta»
- EIMSK «O’zbekinvest»
- ООО Страховая Компания «Согласие» (Россия Федерацияси)
- Ansher Investments LLP (Buyuk Britaniya)
- Diamond Age Russian Investments Ltd (Kipr Respublikasi)

-Bluecourt Investments LLP (Buyuk Britaniya)

-Jismoniy shaxslar va boshqalar.

Kompaniyaning asosiy faoliyati sohasi sug'urta xizmatlarini ko'rsatishdan iborat.

Quyidagilar Kompaniyaning maqsadlaridir:

- O'zbekiston Respublikasi hududida sug'urta mahsulotlari va dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish;
- yirik sug'urta loyihalarida ishtirok etish;
- qayta sug'urtalashni amalga oshirish;
- yuridik va jismoniy shaxslarning sug'urta xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish;
- xo'jalik yurituvchi shaxslar bilan sug'urta sohasida hamkorlik qilish.

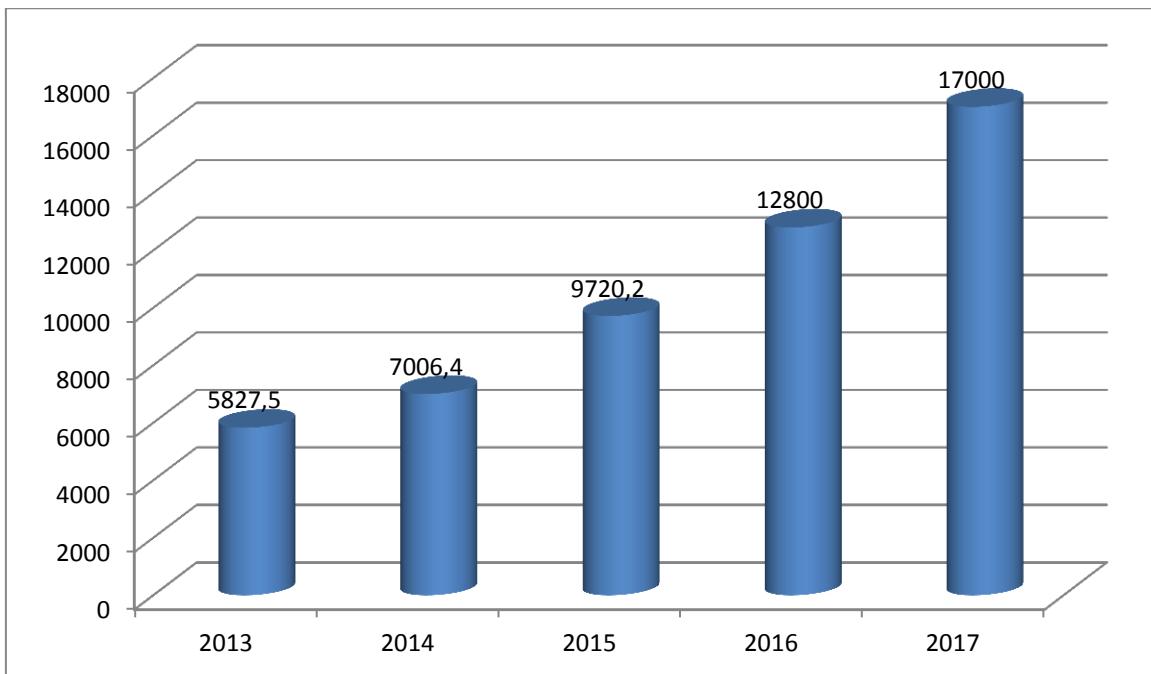
Kompaniyaning strategik maqsadi - to'g'ri va halol raqobat sharoitida Respublikamiz sug'urta kompaniyalari o'rtasidagi yetakchi o'rinnlarni saqlab qolish va o'zini ishonchli, munosib strategik sherik sifatida ma'lum qilish;

Alohida yondashuv - har bir mijoz ehtiyojidan kelib chiqqan holda alohida yondashuv asosida kompleks shakldagi va sifatli xizmatlarni ko'rsatish;

Keng turdag'i sug'urta xizmatlari - mumkin qadar ko'p miqdordagi mijozlar ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan, maqbul narxlarda keng turdag'i sug'urta mahsulotlari bilan ta'minlash;

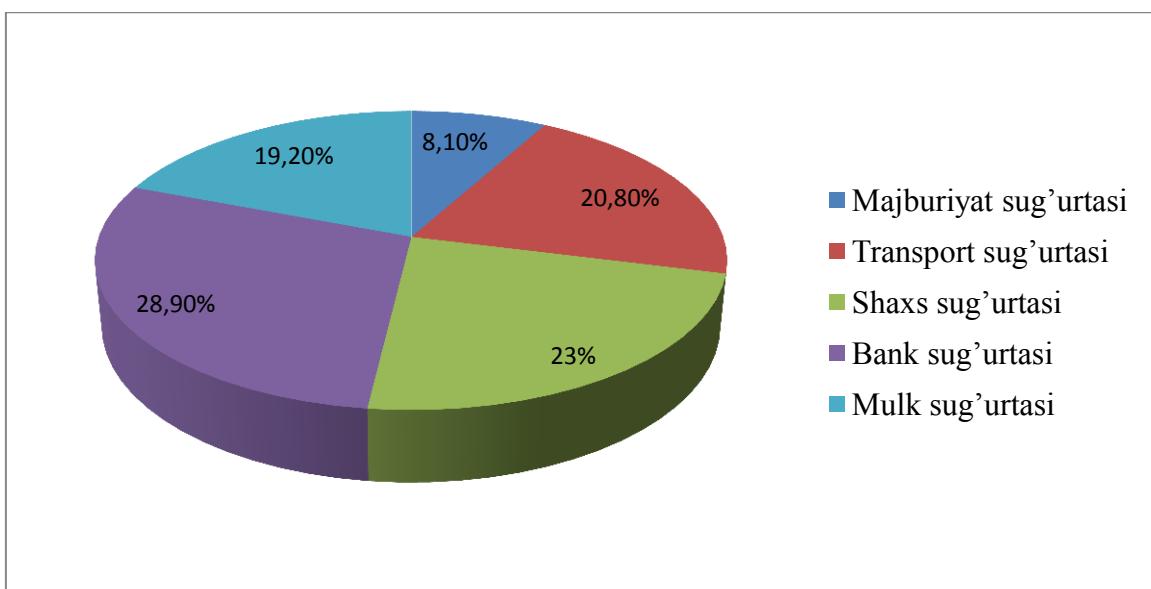
Ishonchlilik - oqilona risklar siyosatini olib borish orqali sug'urta operatsiyalarining moliyaviy barqarorligi va ishonchliligi bilan ta'minlash.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi suby'ektlar faoliyatining ishonchli kafolati sifatida sug'urtaning ahamiyatini ortishi respublikada sug'urta bozorining rivojlanishiga ko'maklashadi, hamda sug'urta xizmatlarini ko'rsatayotgan sug'urta bozori ishtirokchilaridan yuqori mahorat darajasini, tezkorlikni, maqsadga erishishda yangicha yondashishni talab qiladi. Boshqaruv jarayonlari o'z mohiyatiga ko'ra to'g'ri va oqilona qaror qabul qilishni ko'zda tutadi.

**7-rasm. Sug'urta mukofotlarini yig'ish dinamikasi
mln. so'm.²⁰**

Kompaniyaning sug'urta faoliyati besh asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi: mulk sug'urtasi, transport sug'urtasi, shaxs sug'urtasi, majburiyat va bank sug'urtasi. Eng yirik faoliyat yo'nalishi bo'lib, mulk sug'urtasi hisoblanadi.

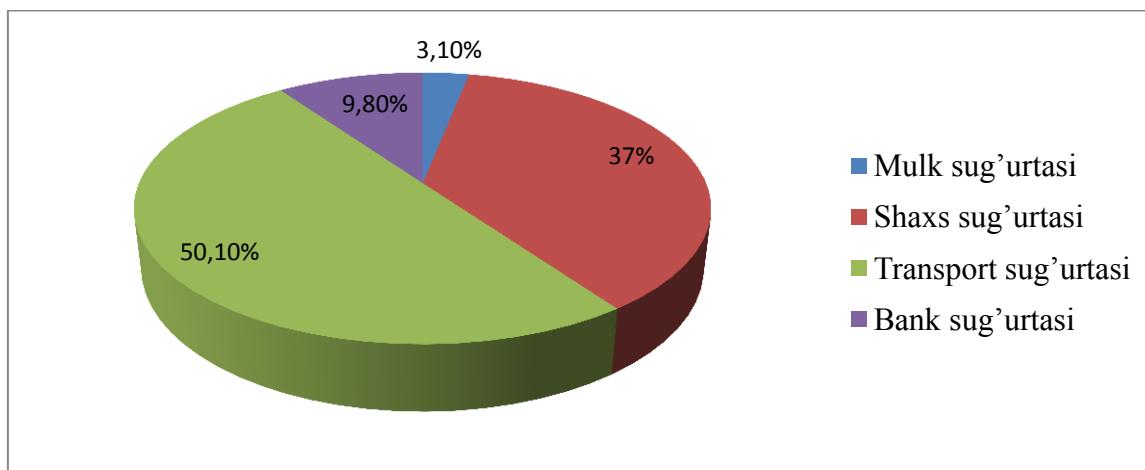

**8-rasm. Sug'urta turlari bo'yicha 2017 yil sug'urta
majburiyatlari strukturası.²¹**

²⁰ Alskom" sug'urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan

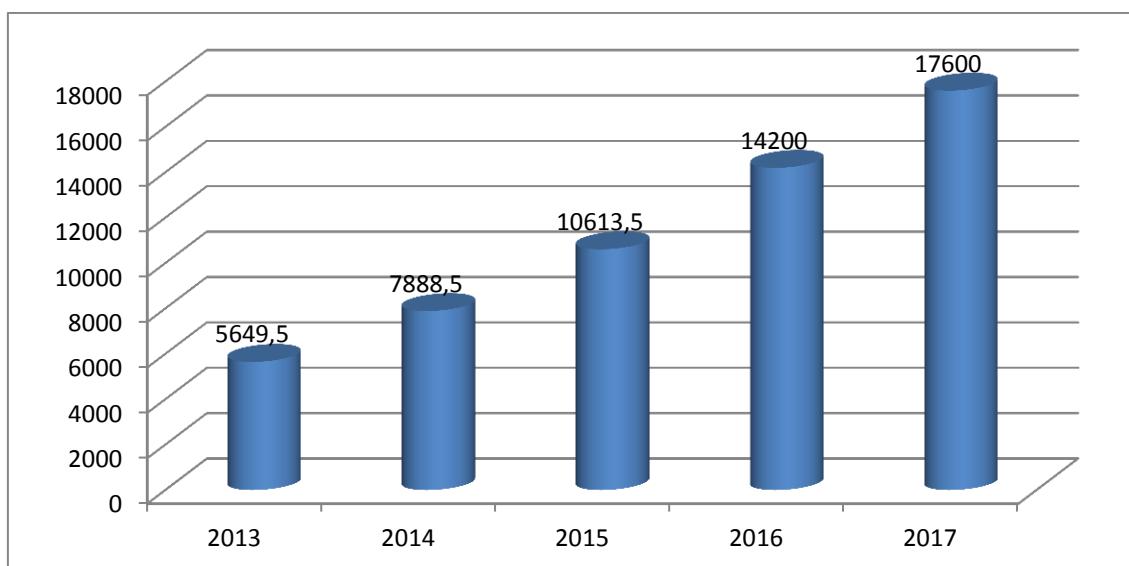
²¹ Alskom" sug'urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan

Rasmdan ko'rinib turibdiki, 2017 yilda sug'urta to'lamlari strukturasi quyidagilardan iborat bo'lgan: 3,1% mulk sug'urtasi, 50,1 % transport sug'urtasi, 37 % shaxs sug'urtasi va 9,8 % bank sug'urtasidir.

9-rasm. 2017 yil sug'urta to'lamlari strukturasi.²²

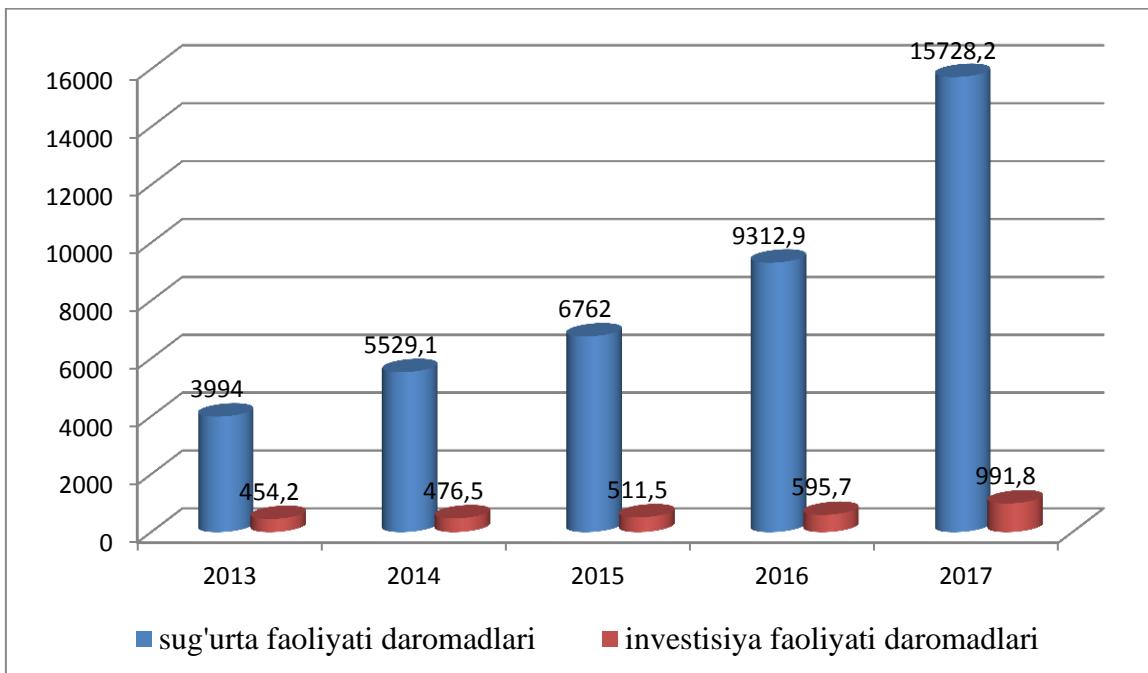
Kompaniyaning investision siyosati mablag'lar kiritilishining daromad, diversifikasiya, qaytarish va likvidlik prinsiplariga asosida shakllangan. 1 yanvar 2017 yilga kompaniyaning investisiyalangan vositalari 17,6 mlrd. so'mdan ortiq. 2013 yilga nisbatan hajmi 23,9 % oshgan. Bu faoliyat kompaniyada risklarni boshqarish samarali yo'lga qo'yilgani haqida dalolat beradi.

10-rasm. Investisiyalar stukturasing dinamikasi.(mln. so'm)

²² "Alskom" sug'urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Sug'urta investision faoliyat daromadlari hajmining dinamikasidan ko'rinish turibdiki, "Alskom" SK investisiya faoliyati 2013 yil 3994 mln so'mni tashkil etgan bo'lsa, sug'urta faoliyatidan tushgan daromad 454,2 mln. so'mni tashkil etgan. 2015 yil ma'lumotlariga ko'ra investisiya 511,5 mln. so'm, daromad 6762 mln. so'mni tashkil etgan. Investisiyalar hajmi 2,5 barobarga oshgan bo'lsa, olinayotgan daromad 6 barobar oshgan. 2017 yilda bu ko'rsatkichlar ushbu holatga ega: investisiya 991,8 mln.so'm. Sug'urta faoliyati daromadlari 15728,2 mln.so'm.

11-rasm. Sug'urta va investision faoliyat daromadlari hajmining dinamikasi. mln. so'm.²³

Sug'urta kompaniyasining ko'rsatgan xizmatlari 2015-2017 yillar davomida o'sish tendensiyasiga ega. 2015 yilda 9700 mln.so'mlik sug'urta mukofoti yig'ilgan bo'lsa, 2017 yilda bu ko'rsatkich 170000 mln. so'mni tashkil etdi. Sug'urta kompaniyasining ko'rsatgan xizmatlari tannarxi ham tahlil yilida o'sib borgan. Xizmatlar tannarxi 2015 yilda 1270 mln.so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2017 yilda sotilgan xizmat hajmi ham oshgan, ya'ni 3115,1 mln.so'mni tashkil etgan.

²³"Alskom" sug'urta kompaniyasining ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ikkinci bob bo'yicha xulosa

“Alskom” sug'urta kompaniyasi aksiyadorlik jamiyatি (O'zR Moliya Vazirligining SF №00211 sonli Litsenziyasi) O'zbekiston sug'urta bozorida 1996 yildan boshlab o'z faoliyatini yuritib kelmoqda, hamda mamlakatimizda sug'urta munosabatlarining va iqtisodiyotining rivojlanishida o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Hozirgi kunga kelib Kompaniya respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan yetakchi sug'urta tashkilotlari orasida mustahkam o'rinn egallaydi. Kompaniyaning hududiy tarmog'i viloyat markazlarida joylashgan 15 ta filial, shuningdek tumanlardagi hamda uzoq qishloq joylardagi 118 dan ortiq bo'linmalar va sug'urta markazlarini o'z ichiga oladi.

Rasmdan ko'rinish turibdiki, 2017 yilda sug'urta to'lamlari strukturasi quyidagilardan iborat bo'lган: 3,1% mulk sug'urtasi, 50,1 % transport sug'urtasi, 37 % shaxs sug'urtasi va 9,8 % bank sug'urtasidir.

Kompaniyaning investision siyosati mablag'lar kiritilishining daromad, diversifikasiya, qaytarish va likvidlik prinsiplariga asosida shakllangan. 1 yanvar 2017 yilga kompaniyaning investisiyalangan vositalari 17,6 mlrd. so'mdan ortiq. 2013 yilga nisbatan hajmi 23,9 % oshgan. Bu faoliyat kompaniyada risklarni boshqarish samarali yo'lga qo'yilgani haqida dalolat beradi.

Sug'urta investision faoliyat daromadlari hajmining dinamikasidan ko'rinish turibdiki, “Alskom” SK investisiya faoliyati 2013 yil 3994 mln so'mni tashkil etgan bo'lsa, sug'urta faoliyatidan tushgan daromad 454,2 mln. so'mni tashkil etgan. 2015 yil ma'lumotlariga ko'ra investisiya 511,5 mln. so'm, daromad 6762 mln. so'mni tashkil etgan. Investisiyalar hajmi 2,5 barobarga oshgan bo'lsa, olinayotgan daromad 6 barobar oshgan. 2017 yilda bu ko'rsatkichlar ushbu holatga ega: investisiya 991,8 mln.so'm. Sug'urta faoliyati daromadlari 15728,2 mln.so'm.

Sug'urta kompaniyasining ko'rsatgan xizmatlari 2015-2017 yillar davomida o'sish tendensiyasiga ega. 2015 yilda 9700 mln.so'mlik sug'urta mukofoti yig'ilgan bo'lsa, 2017 yilda bu ko'rsatkich 170000 mln. so'mni tashkil etdi.

III-BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZTSIYA QILISH SHAROITIDA SUG'URTA FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH ISTIQBOLLARI

3.1. Mamlakatimizda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish istiqbollari

Sug'urta bozori holati va sug'urta hizmatlariga bo'lgan talab iqtisodiyotning ahvolini aks ettiradi. Ma'lumki, sug'urta bozori keng qamrovli tushuncha bo'lib, u o'z ichiga sug'urta shartnomasining tuzilishidan, uning to'gashigacha bo'lgan muddatni qamrab oladi. O'zbekistonda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish maqsadlari, vazifalari va yo'nalshilari quyidagilardan iborat.

Maqsadlari: fuqarolarning va davlatning sug'urta xizmatlariga bo'lgan talablarini maksimal darajada qondirish; O'zbekistonda sug'urta bozorining rivojlanishini va takomillashishini jaddallashtirishga zamin yaratish.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalar hal qilinishi shart: O'zbekistonda sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilikni yanada shakllantirish va takomillashtirish (birinchi navbatda qayta sug'urtaga va o'zaro sug'urtaga, meditsina sug'urtasiga tegishli); O'zbekistonda sug'urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solinish normativ xuquqiy bazasini yanada rivojlantrish (xususan sug'urta kompaniyalarni investitsion faoliyati va O'zbekiston Respublikasida chet el sug'urta kompaniyalari faoliyat olib borishi to'g'risida); sug'urta rivojlanishini soliq qonunchiligi yo'li bilan rag'batlantirish (chet elga uzatiladigan qayta sug'urtada 10%-lik soliqni kamaytirish); O'zbekiston Respublikasida sug'urta bozori infratuzilmasini tezlashgan holda shakllantirish.

Respublikamizda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish asosiy yo'nalish esa - respublikada sug'urta bozorini rivojlanishini yanada jaddallashtirishdir.

Sug'urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solishning yagona davlat siyosatini belgilashda asosan quyidagilarni amalga oshirish lozim: sug'urta munosabatlarini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilik va sug'urtaviy huquq tizimini shakllantirishni takomillashtirish; O'zbekiston hududida sug'urta tashkilotlarini nazorat qilish tamoyillarini tartibga solish va takomillashtirish

mexanizmlarini ishlab chiqish; majburiy sug‘urta sohasida fuqarolar, tashkilotlar va davlat manfaatlarini sug‘urtaviy himoyalashning normativ huquqiy bazasini rivojlantirish.

Aholining keng qatlami va turli xil mulkchilik shakldagi tashkilotlarni sug‘urtaga jalb qilishni rag‘batlantiruvchi sharoitlarini yaratish maqsadida quyidagi ishlarni amalga oshirish kerak: tibbiy sug‘urta, uzoq muddathli yig‘ilib boruvchi hayot sug‘urtasi, pensiya sug‘urtasini rivojlantirish uchun meyoriy huquqiy bazasini shakllantirish; yuqorida aytib o‘tilgan sug‘urta turlarini soliq qonunchiligi bilan rag‘batlantirish; mablag‘larni joylashtirish uchun qo’shimcha kafolatlash o‘tkaziladigan sug‘urta muomalalarining rentabelligini oshirish maqsadida sug‘urta tashkilotlarining akumilyasiyalanadi mablag‘larini investitsiya qilishning samarali shakllarini ishlab chiqish.

Sug‘urta bozorining infratuzilmasini shakllantirish borasida esa quyidagi ishlarni amalga oshirish taqoza etiladi: milliy sug‘urta bozorini rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi kadrlarni tayyorlash, va qayta tayyorlash, o‘quv dasturlarining yagona tizimini yaratish; sug‘urta muammolari jarayoniga tasir etuvchi va fuqarolar ham mulkchilikning barcha shaklidan qatiy nazar yuridik shaxslar manfaatlarini aks ettiruvchi davlat sug‘urta siyosatini amalga oshirishga yordam beruvchi yoki yunaltiruvchi institutlarni rivojlantirishga yordam berish.

Sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan boshqarish jarayoni o‘z ichiga bir qator harakatlarni qamrab oladi: sug‘urta tashkilotlarining faoliyatini tartibga soluvchi me’yoriy-huquqiy bazani tashkil qilish; sug‘urta bozorining professional ishtirokchilarini tanlash, modomiki, sug‘urta kompaniyasi va sug‘urta brokerini o‘rnini har qanday tashkilot yoki shaxs egallay olmaydi (litsenziyalash orqali)²⁴; sug‘urta bozorining barcha ishtirokchilari (shu jumladan sug‘urta tashkilotlari) tomonidan harakat qilish normalari va qoidalarni bajarilishini nazorat qilish; o‘rnatilgan tartib va qoidalarni bajarilmasligi yoki bajarishdan bosh tortishda

²⁴ “Sug‘urta faoliyati to’g’risida” gi O’zbekiston Respublikasining Qonuni. Toshkent shahar, 2002 yil 5 aprel, 358-II-son.

sanksiyalar tizimini qo'llash.

Bugungi kunda sug'urta faoliyatini davlat tomonidan boshqarish jarayonining huquqiy asoslari yaratilgan bo'lsada, sug'urta nazorati xodimlariga professional bilim va malakaga talablari o'rnatilmagan va xaligacha sug'urta faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilish faolitini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilmagan.

Chet el tajribasi (MDH) shuni ko'rsatmoqdaki, sug'urta nazorati xodimlariga professional bilim va malakaga ega bo'lishlari lozimligi jihatidan, shu faoliyatni olib borishga qodirligi nuqtai nazaridan ular albatta sertifikatlanishi lozim. Respublikamizda sug'urta nazorati xodimlarini sertifikatlash borasida me'yoriy-huquqiy xujjat mavjud emas va uni ishlab chiqib, amaliyotga joriy etish lozim.

Bundan tashqari sug'urta nazorati xodimlar professionalliklari jihatidan o'z faoliyatlari uchun shaxsan javobgar ekanliklari nuqtai nazaridan ularning kasbiy javobgarliklarini sug'urtasini joriy etish muhim. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 919-moddasi talablariga muvofiq aynan "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonuniga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish maqsadga muvofiqliqdir²⁵.

O'zbekistonda sug'urta faoliyatini tartibga solishni yanada rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar tavsiya qilinadi:

1. O'zbekistonda sug'urta faoliyatini tartibga solishda chet el tajribasidan kelib chiqqan holda, sug'urta faoliyatini tartibga solishni uslubiy tizimini ishlab chiqish va tadbiq etish kerak.
2. Chet el tajribalari asosida O'zbekistonda sug'urta faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish faoliyatini avtomatlashtirish va kompyuter dasturlarini joriy etish lozim.
3. Sug'urta nazorati xodimlariga professional bilim va malakaga standart talablarini o'rnatish hamda ularni faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish lozim.

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada islih qilish va rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2008 yil 21 maydag'i PQ-872-sonli Qarori.

4. Sug‘urta nazorati xodimlari sug‘urta bozorni tartibga solish va nazorat qilish bo‘yicha malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bo‘yicha doimiy faoliyat ko‘rsatadigan ixtisoslashtirilgan kurslarni tashkil etish.

5. Sug‘urta nazorati xodimlari sug‘urta bozorni tartibga solish va nazorat qilish faoliyatini amalga oshirishida ob’ektivlikni ta’minlash

O‘zbekiston sug‘urta bozorini, rivojlangan davlatlar miqyosiga chiqarish uchun sug‘urta tizimini davlat tomonidan tartibga solish lozim. Ushbu masalani yechish uchun sug‘urta tizimining quyidagi jihatlariga e’tiborni qaratsak maqsadga muvofiq bo‘lar edi:

- to‘lovlarining yangi integratsiya vositalarini yuqori suratlar bilan shakllantiradigan sug‘urta operatsiyalarini kompyuterlashtirishning texnologik inqilobiga bog‘liq. Bu jarayonlar talaygina moliyaviy xarajatlar talab qiladi, sug‘urta ishi qimmatlashadi, biroq uning samaradorligi va tezkorligi oshadi, bu esa xarajatlar o‘sishini qoplaydi;

- sug‘urta ishida o‘sib borayotgan raqobat sug‘urta kompaniyalarning qo‘shilib ketishiga yoki qayta sug‘urtalashni rivojlantirishga olib keladi, bu esa sarmoyalar bozorida va iqtisodning investitsiyalar sohasida yangi sharoitlarni vujudga keltiradi. Bu hodisa respublika sug‘urta xizmati bozorida anchagina raqobatbardosh va samarali bo‘lgan xorijiy kompaniyalarning paydo bo‘lishiga ham yordam beradi;

- bu ananaviy sug‘urta xizmatlari bozoriga tobora shaxdam odimlar bilan kirib kelayotgan sug‘urtadan tashqari tuzilmalar bilan raqobatning kuchayishi. Ya’ni fuqarolarga xizmat ko‘rsatishda turli xil tijorat tuzilmalari faoliyat ko‘rsata boshlaydilar;

- sug‘urta ishlariga bu xizmatlarning ko‘p sonli istemolchilari ta’siri ortadi. Iste’molchi operatsiyalarning tezligi va sifati, hisob-kitoblarning qulayligi (ayniqsa, sug‘urta to‘lovlarini olish va qoplamarini to‘lashni) mijozlarning extiyojlariga diqqat-e’tibor qaratilishiga nisbatan, sug‘urta kompaniyalariga nisbatan tobora qattiq talablar kuchaya boshlaydi.

Sug‘urta tizimi hozir hal qilinishi qiyin bo‘lgan dilemmaning keskinlashuv

sharoitida turubdiki, unda sug‘urtalanuvchilardan qo‘yilmalar (sug‘urta pullari)ni jalg qilishda sug‘urtalovchilar ekspansiyasi va mijozlarni zararlardan kafolatlash o‘rtasida asosiy muvozanatsizlik mavjud.

Kafolatlashni sifati, tezkorligi va qulayligi moliya institutlariga qo‘shimcha qo‘yilmalarni jalg qilish imkonini beradi. Qo‘yilmalar faoliyatining mijozlar tomonidan boshqarilmamasligi esa, sug‘urta kompaniyalariga bu qo‘yilmalardan foydalanishda keng imkon yaratib beradi. Bu ikki omilning o‘zaro uyg‘unligi kreditlash hajmlarining o‘sishi uchun sharoit yaratadi. Biroq, bu boshqarilmamaslik g‘oyasini kuchayishi bilan xavf-xatar va kompensatsiya o‘rtasidagi muvozanatsizlik ortadi. Shuning uchun ham sug‘urta tizimini rivojlantirish va boshqarishga nisbatan samarali siyosat olib borish zarur.

O‘zbekistonda sug‘urta kompaniyalarni uzoq muddatli investitsiyalarga mablag‘lar qo‘yishga rag‘batlantiradigan aniq samarali mexanizmlar hali mavjud emas, hisob-kitoblar tizimida hamda uzoq vaqtlardan beri saqlanib kelayotgan to‘lamaslik muammolar mavjud²⁶. Bu muammolar quyidagi yo‘llar bilan hal etilishi mumkin:

- investitsiyalardan minimal soliq olish;
- xorijiy sug‘urta kompaniyalari bozorlarining ochilishi sharoitida kompaniyalar uchun imtiyozlar tizimini ishlab chiqish;
- ishonchli axborot kanallarini tayyorlash, amaldagi kompyuterli sug‘urta tizimini keng joriy qilish va bir xillashtirish, sug‘urta sektori mutaxassislarini attestatsiyadan o‘tkazish;
- sug‘urta kompaniyalarini moliyaviy holati barqarorlashgunga qadar, rag‘batlantirishni soliq imtiyozlaridan foydalanish.

Eng kichik sug‘urta tashkilotlaridan to yirik davlat aksiyadorlik sug‘urta kompaniyalariga, sug‘urta bozorining barcha sub’ektlari o‘zaro faoliyat ko‘rsatishi va o‘zaro bir birini to‘ldirib turishini ta’minlaydigan sug‘urta ishini ma’lum bir

²⁶ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. O‘zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari to‘plami. – T.: 2002. 27 noyabrdagi 413-son.

ko‘rinishda birlashtirish talab etiladi. Bizning yirik sug‘urta kompaniyalarimiz o‘z sug‘urta ishlari chegarasidan tashqariga chiqishi va iqtisodga axborot xizmati ko‘rsatishi, sug‘urta xizmatchilari mahorat darajasini oshishi konsalting xizmatlari ko‘rsatish evaziga kompleks ahamiyatkasb etishi kerak.

Biroq yuzaga keladigan qaltis holatlar ishonchsiz va yomon boshqariladigan sug‘urta kompaniyalariga nisbatan ma’lum bir darajada tozalovchi tadbir bo‘lib hisoblanadi.

Xalqaro andozalar talablariga javob bermaydigan sug‘urta kompaniyalari mavjudligini inobatga olib, ularni mustahkamlash bo‘yicha jiddiy ishlarni amalga oshirish kerak. Sug‘urta ishida xalkaro andozalarga erishish bo‘yicha ishni, mamlakatning milliy manfaatlarini hisobga olgan holda, sof nuqtai-nazardan turib, amalga oshirish kerak.

Xalqaro andozalarga mos keluvchi kompaniyalar tuzish dasturi ikki asosiy qismdan tashkil topishi mumkin:

Xalqaro andozalarga mos keluvchi kompaniyalar sifatida malaka berilgan sug‘urta kompaniyalari tomonidan rioya qilinishi kerak bo‘lgan talablar vaimtiyozlar majmuidir.

Ko‘pchilik muammolar boshqaruv sifatiga – sug‘urta menejmentiga, tashkilot tuzilmasiga, moliyaviy oqimga, hisob-kitobga, iqtisod tahliliga, biznes rejallashtirishga va shuningdek xodimlar malakasiga chambarchas bog‘liqdir.

Sug‘urta tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulot o‘zida sug‘urta operatsiyalari, xizmatlari va ishlarini aks ettiradi. Sug‘urta mahsulotlarini sotishdagi strategik yo‘nalish, sug‘urta taraqqiyotini muhim muammosi bo‘lib hisoblandi.

Umumiyligi ma’nodagi ularning funksional ob’ekt yo‘nalishli, asosiy maqsadi bir guruh sug‘urta kompaniyalari mahsulotlarini sotish yo‘li bilan yoki mijozlar ma’lum guruhining alohida sug‘urta mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish yo‘li bilan daromad olishdan iborat sug‘urta komnapiyalarga ajratish mumkin.

Sug‘urta xavf-xatari sug‘urta taraqqiyotini belgilaydigan kuchli omillar qatoriga kiradi, xavf-xatarlarni oldini olish va uni boshqarish sug‘urta

kompaniyalarining yuragi bo‘lib hisoblanadi. Sug‘urta uchun eng katta xavf-xatar bu salbiy og‘ishlar, ya’ni yo‘qotish tavakkalidir. Xavf-xatarlarning barcha turi sug‘urta mahsulotlarining molqiyati xususiyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Sug‘urta kompaniyalarining nazarida “xavf-xatarlarni oldini olish choratadbirlari” uchun ma’lum miqdorda doimiy ravishda mablag‘lar sarflash chetda qolmasligi kerak.

Sug‘urta tizimining investitsiya faoliyati. Sug‘urta birinchi navbatda moliyaviy inqiroz bilan bog‘liqdir. Ammo shuni ta’kidlash joizki sug‘urtachilar moliyaviy chiqimlarni nazorat qilishda ishtirok etadilar. Bunda tabiiy bir savol tug‘iladi: moliyaviy chiqimlarni nazorat qilishdan sug‘urtachilar uchun qanday zarar bor?

Avvalo, ularning maqsadi sug‘urta qilishni shunchaki nazorat qilish emas, balki iqtisodiy xarajatlarni keng ko‘lamda kamaytirishdir. Sug‘urta kompaniyalari ixtiyorida juda ko‘p mablag‘ bo‘ladi. Bu sug‘urta to‘lovlarini to‘lash va talab majburiyatlarini to‘lash oralig‘ida paydo bo‘ladi. Sug‘urta kompaniyalari to‘plangan mablag‘larni ushlab o‘tirmasdan uni investitsiyaga yo‘naltiriadi. Sug‘urta kompaniyalari investitsiyani yo‘naltirishda keng diapazonni qo‘llashadi. Bu bilan ular davlatga juda katta yordam ko‘rsatadi. Sug‘urta kompaniyalardan tushgan mablag‘lar iqtisodning biron bir tarmog‘iga yo‘naltiriladi va o‘sha tarmoqni o‘sishiga yordam beradi²⁷.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta’kidlaganidek: “Sug‘urta nazoratiga kuchli bozor, bozorga kuchli sug‘urta nazorati kerak”²⁸. “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni²⁹ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 05.04.2002 y. 359-II-son Qaroriga muvofiq amalga kiritilgan,

²⁷ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 8 iyundagi “Sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi 286-sun qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 1998. 7-son, 24-nodda.

²⁸ Karimov I.A. Islohotlar strategiyasi – mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdir. Prezident Islom Karimovning 2002 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2003 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning asosiy yo’llari. O‘zbekiston, – T.: 2000. – 54 b.

²⁹ O‘zbekiston Respublikasi Qonuni “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2002 yil 5 aprel.

unda sug‘urtalashning huquqiy poydevori shakllangan.

Ushbu, qonunning 10 muddasida “Maxsus vakolatli davlat organi” bo‘yicha alohida to‘xtalgan. Unda, sug‘urta tashkilotlarini faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish sug‘urta munosabatlari barcha ishtirokchilarining huquklari va qonuniy manfaatlari muhofaza etilishini ta’minlashga qaratilgandir.

Sug‘urta faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan maxsus vakolatli davlat organi amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 8 iyundagi 286 sonli “Sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi³⁰ va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 27 noyabrdagi 413-sonli "Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi³¹ qarorlariga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga davlat sug‘urta nazorati funksiyasi yuklatilib, uning huzurida “Sug‘urta nazorati davlat inspeksiyasi” tashkil qilindi. Unga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining sug‘urta faoliyati masalalari bo‘yicha vakolatlari doirasida chiqarilgan normativ hujjatlari davlat boshqaruvi organlari, yuridik shaxslar, birlashmalar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi. Respublikamizda sug‘urta ishining rivojlanishi, sug‘urta bozorini isloh qilishning boshlang‘ich bosqichi ekanligidan dalolat beradi. Bu borada respublika sug‘urta bozorini rivojlantirishda davlat miqyosida chora-tadbirlarni qabul qilish uchun ob‘ektiv talablar yuzaga keldi.

Davlat nazorati tizimini takomillashtirish shuni nazarda to‘tshi lozimki, u ushbu jarayonga sug‘urta operatsiyalarini amalga oshirishning professional shartlarini kiritgan holda davlat nazoratining kuchli markazlashgan tarzda tartibga

³⁰ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 8 iyundagi “Sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi 286-son qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 1998. 7-son, 24-nodda.

³¹ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. O‘zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari to‘plami. – T.: 2002. 27 noyabrdagi 413-son.

solinadigan vositalariga ega bo‘lgan davlat tomonidan tartibga solish modeli doirasida amalga oshiriladi. Bunda sug‘urta bozori kasbiy birlashmalariga sug‘urta tashkilotlarining huquqlarini himoya qilish funksiyasi topshirilishi kerak.

Sug‘urta faoliyatini qonunchilik yo‘li bilan tartibga solishni takomillashtirish yo‘nalishlaridan biri xalqaro standartlar, me’yorlar va qoidalar (Evropa Ittifoqi direktivalari, Sug‘urta nazorati organlari xalqaro uyushmasining sug‘urta nazorati bo‘yicha asosiy tamoyillari va standartlari, Jahon Savdo Tashkiloti (JST)ning xalqaro xizmatlar savdosi sohasidagi qoidalar to‘plami, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining tavsiyalari, Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorligi forumining qarorlari, MDHga a’zo davlatlar, Yagona iqtisodiy mintaqani shakllantirish jarayonining ishtirokchilari hisoblangan davlatlarning integratsion o‘zaro hamkorligi doirasida qabul qilinadigan kelishuvlar) bilan bosqichma-bosqich uyg‘unlashtirishdan iborat bo‘lishi kerak. Bu sug‘urta tashkilotlari to‘lov qobiliyatining talab etiladigan darajasini ham, uzoq muddatli chet el investitsiyalari bozorini tashkil qilish manfaatlari yo‘lida qonunchilikning moslashtirilishini ham ta’minlaydi.

Hozirgi vaqtida sug‘urta qildiruvchilarining huquqlari va qonuniy manfaatlari fuqarolik to‘g‘risidagi qonun hujjatlarining normalari bilan himoyalangan bo‘lib, bunda nizolar yuzaga kelgan hollarda ular Davlat nazorati va fuqarolik sudi organlariga hal etish uchun o‘tkaziladi.

Yuqorida bayon etilganlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, taklif etilayotgan chora-tadbirlar milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlarini hisobga olgan holda o‘rta muddatli istiqbolda davlatning sug‘urta sohasidagi siyosatini shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, ular sug‘urta himoyasining samarali tizimi bo‘yicha qator dasturlarni ishlab chiqish, sug‘urtaning yangi turlari, sug‘urta texnologiyalarini joriy etishni faollashtirish, sug‘urta xizmatlarining sifatini oshirish va ko‘lagini kengaytirish, sug‘urta nazoratining shakllari va usullarini takomillashtirishga imkon beradi.

3.2.Sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda va samaradorligini oshirishda sug‘urta marketingining ahamiyati

Sug‘urta marketingi sug‘urta tashkilotlarini sug‘urta bozorida ishlash uslubi, sug‘urta bozori metodologiyasi bo‘lib, potensial sug‘urtalanuvchilar va ularning talab istaklarini o‘rganish, ularga mos sug‘urta mahsulotlar yaratish, narx belgilash, sug‘urta mahsulotilarni yetkazib berish, taqdim etish, sotish, xizmat ko‘rsatishni uyuştirish usullari, vositalari, tartib-qoidalari majmui hisoblanadi. Bularning hammasi birinchi asosiy maqsadga talab bilan taklifni o‘zaro muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy ahamiyati nuqtai nazaridan to‘rtta sug‘urta marketingining muqobil maqsadlarga ajratiladi.

12-rasm. Sug‘urta marketingining muqobil maqsadlari³².

Iste'mol darajasini oshirish sug‘urta tashkilotlari foydasini o‘sishga olib keladi, xizmatlar sohasini rivojlantirishga olib keladi.

Potensial sug‘urtalanuvchilarni qondirilganligini maksimallashtirish iste'mol kutayotgan sug‘urta mahsuloti (xizmat) xossalariiga to‘liq mos kelishiga erishishni ko‘zlaydi. Iste'mol tanlovini maksimallashtirish potensial sug‘urtalanuvchilarga

³² Shennayev X.M. Шеннаев. Sug‘urta ishi.O’quv qo’llanma /O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi. TMI. T.: “Iqtisod-Moliya”, 2014. 248 b.

shunday sug‘urta mahsuloti (xizmat)larni turli xillarini ko‘rsatib, ularning xodimlariga to‘liq mos keluvchi sug‘urta bozoriida sug‘urta mahsulotilarni qidirib topish mumkin bo‘lgan sug‘urta mahsulotilarni mujassamlashtiradi.

Sug‘urta marketingiining asosiy tamoyillari:

1. Iste’molchiga yo‘naltirilganlik.
2. Kelgusiga yo‘naltirilganlik. Sug‘urta tashkilotlari sug‘urta marketingii faoliyatini qisqa muddatli natijalariga emas, balki uzoq muddatli natijalariga mo‘ljalni olgan bo‘lishi kerak.
3. Oxirgi amaliy natijalarga erishishga yo‘naltirilganlik.

Sug‘urta marketingii faoliyati natijasi o‘lchamli bo‘lishi kerak (sug‘urta bozori ulushi, sotish hajmi, foydaning o‘sishi).

Sug‘urta marketingii tamoyillari sug‘urta marketingii asosini va uning mohiyatini ochib beruvchi holat, talabdir. Sug‘urta marketingini mohiyati – sug‘urta mahsulotini ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish albatta iste’molchiga, talab ishlab chiqarish imkoniyatlarini doimo sug‘urta bozori talabiga mo‘ljallashdan iborat. Sug‘urta marketingi mohiyatidan quyidagi asosiy tamoyillar kelib chiqadi.

3-jadval

Sug‘urta marketingi tamoyillari³³

1	Potensial sug‘urtalanuvchilarga nima kerak bo‘lsa o‘shani ishlab chiqarish kerak
2	Sug‘urta bozoriga sug‘urta mahsulotlar va xizmatlar taklifi bilan emas, balki potensial sug‘urtalanuvchilar muammolarini echish vositalari bilan ishlash
3	Sug‘urta mahsulotini yaratishni ehtiyoj va talabni tadqiq qilgandan so‘ng tashkil etish kerak
4	Sug‘urta marketingi konsepsiysi vositalarini qo‘llash asosida sug‘urta marketingi dasturini shakllantirishga olib keluvchi qo‘ylgan maqsadlarga erishish uchun kompleks yondoshish va maqsadli dastur uslubini ishlatish
5	Sug‘urta mahsulotini iste’molchiga siljitishni barcha bo‘g‘inlarini sug‘urta marketingi bilan qamrab olish maqsadida bir vaqtni o‘zida maqsadli yo‘naltirilgan ta’sir asosida sug‘urta bozori talabiga mos keluvchi sug‘urta mahsuloti ishlab chiqarish strategiya va taktikasini qo‘llash
6	Sug‘urta tashkiloti faoliyatini va sug‘urta marketingi xizmatini sug‘urta bozoriida sug‘urta mahsuloti xulq-atvorini bashorat qilishi va strategik rejallashtirishni amalga oshirish asosida samarali kommunikatsiyani uzoq muddatli istiqboliga mo‘jal olish

³³ Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing” UK, 2010. 7-8 pg.

7	Sug‘urta mahsulotini yashash davrini barcha bosqichlarini ishlab chiqarish va sug‘urta mahsuloti taqsimlashni ijtimoiy va iqtisodiy omillarini hisobga olish
8	Sug‘urta tashkiloti rejasiga nisbatan sug‘urta bozoriiini birlamchi ekanligini eslash
9	Talab va taklifni balanslashtirish maqsadida rejalarini tarmoqlararo koordinatsiyalash va o‘zaro ta’sirini ushlab turish
10	Sug‘urta mahsuloti sug‘urta bozori yoki sug‘urta tashkiloti imidji (obro‘yi) va raqobatli afzallikni qidirish va shakllantirish jarayonida aniq holatda agressivlikka, hujumkorlikka, faollikka intilish, umumiy holda sug‘urta marketingining asosiy tamoyillari – bu sug‘urta bozorini bilish, unga moslashish va sug‘urta bozoriga ta’sir o‘tkazishdan iborat

Sug‘urta marketingining mohiyati va maqsadlaridan quyidagicha asosiy tamoyillari kelib chiqadi:

- potensial sug‘urtalanuvchilarga yo‘naltirilgan tamoyil;
- istiqbolga yo‘naltirilgan tamoyil, ya’ni sub’ekt faoliyati istiqbolga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur;
- pirovard ko‘rsatkichga erishishga yo‘naltirilgan tamoyil, ya’ni sug‘urta bozori hissasini, foydani oshishi va hokazolar.

Ko‘pchilik rahbarlar sug‘urta marketingining maqsadi - ishlab chiqarishning maksimal o‘sishi va sug‘urta tashkilotining boyishida asosiy omil yuqori iste’molga erishishni rag‘batlantirishda deb biladilar. Bu fikrni boshqacha ifodalasak, odamlar qancha ko‘p sotib olsa va qancha ko‘p iste’mol qilishsa, shuncha baxtli bo‘ladilar degan ma’noni anglatadi. Lekin, ba’zi bir kishilar moddiy boyliklar massasining ortishi katta baxtga erishishdan dalolatdir degan fikrga shubha bilan qaraydilar. Demak, sug‘urta marketingining maqsadi faqat mumkin bo‘lgan maksimal iste’molga erishishdangina iborat emas ekan.

Potensial sug‘urtalanuvchilarning talabining maksimal qondirilishiga erishish. Bu nuqtai nazarga muvofiq sug‘urta marketingii tizimining asosiy maqsadi mumkin bo‘lgan maksimal yuqori iste’molga erishish emas, balki potensial sug‘urtalanuvchilarning talabini maksimal qondirishdan iboratdir. Bu degani sug‘urta mahsuloti massasi iste’moli ko‘p bo‘lsada, u biron-bir ahamiyatga ega bo‘lmasligi mumkin. Ularning ahamiyatliligi, sug‘urta mahsuloti massasining ko‘pligi bilan emas, balki bu sug‘urta mahsuloti massalarining qanchalik darajada potensial sug‘urtalanuvchilarning talabini qondira olishi bilan o‘lchanadi. Afsuski,

potensial sug‘urtalanuvchilarning talabining qondirilish darajasini o‘rganish to hozirgi kungacha muammoligicha qolmoqda.

Potensial sug‘urtalanuvchilarga keng assortimentdagi sug‘urta mahsulotlarni tanlashga imkoniyat yaratish. Ba’zi bir sug‘urta bozori mutaxassislari sug‘urta marketingii tizimining asosiy maqsadi sug‘urta mahsulotilar xilma-xilligini maksimal ta’minalash va potensial sug‘urtalanuvchilarning keng assortimentdagi sug‘urta mahsulotlarni tanlashiga imkoniyat yaratishdan iboratdir deb hisoblaydilar. Tizimning maqsadi iste’molchining talabiga to‘liq mos keladigan sug‘urta mahsulotini topishiga yordam berishdan iborat bo‘lishi kerak.

Sug‘urta marketingiining asosiy maqsadi, uning vujudga kelish, shakllanish va rivojlanishining ob’ektiv sabablari, zarurati bilan belgilanadi. YUqorida qayd qilinganidek, sug‘urta marketingi eng avvalo sug‘urta mahsulotlar to‘planib, sotilmay qolgan va iqtisodiyot inqirozi kuchaygan sharoitda, uni shu inqirozdan chiqarish quroli sifatida ixtiro qilingan, yaratilgan ekan. Uning maqsadi nihoyatda keng va murakkab masalalarni hal qilishga qaratilgandir. U sug‘urta mahsulotlarini sug‘urtalanuvchilar ehtiyojiga moslashtirib, talab va taklifni muvozanatiga erishgan holda, uni tashkil etgan sug‘urta tashkilotlariga yuqori foyda keltirishdir. Bunga erishish uchun sug‘urta marketingi qo‘yidagi muhim vazifalarni hal etmog‘i lozim.

4-jadval

Sug‘urta marketingi vazifalari³⁴

1	Xaridorlar (istemolchilar) ehtiyojini o‘rganish va aniqlash
2	Sug‘urta mahsulotilariga bo‘lgan ichki va tashqi talablarni o‘rganish
3	Sug‘urta tashkilotining faoliyatini xaridorlar ehtiyojiga moslashtirish
4	Avvalo talab va taklif to‘g‘risida olingan ma’lumotlar asosida sug‘urta bozoriini o‘rganish
5	Sug‘urta mahsulotlari reklamasini tashkil etish, xaridorlarni sug‘urta mahsulotlarni sotib olishga qiziqishini ortirish
6	Sug‘urta mahsulotini yaratuvchi yoki uni sotuvchi sug‘urta tashkiloti tadqiqotlarini amalga oshirish uchun ma’lumotlar to‘plash va tahlil qilish

³⁴ Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing” UK, 2010. 7-8 pg.

7	Sug‘urta mahsulotini sug‘urta bozoriga chiqarishdagi barcha xizmatlar to‘g‘risida ma’lumotlar olish
8	To‘ldiruvchi sug‘urta mahsulotlar va o‘rnini bosuvchi sug‘urta mahsulotlar to‘g‘risida axborotlar yig‘ish;
9	Sug‘urta mahsulotlariga bo‘lgan talabni istiqbollash, ularni amalga oshirishni nazorat qilishdan iboratdir

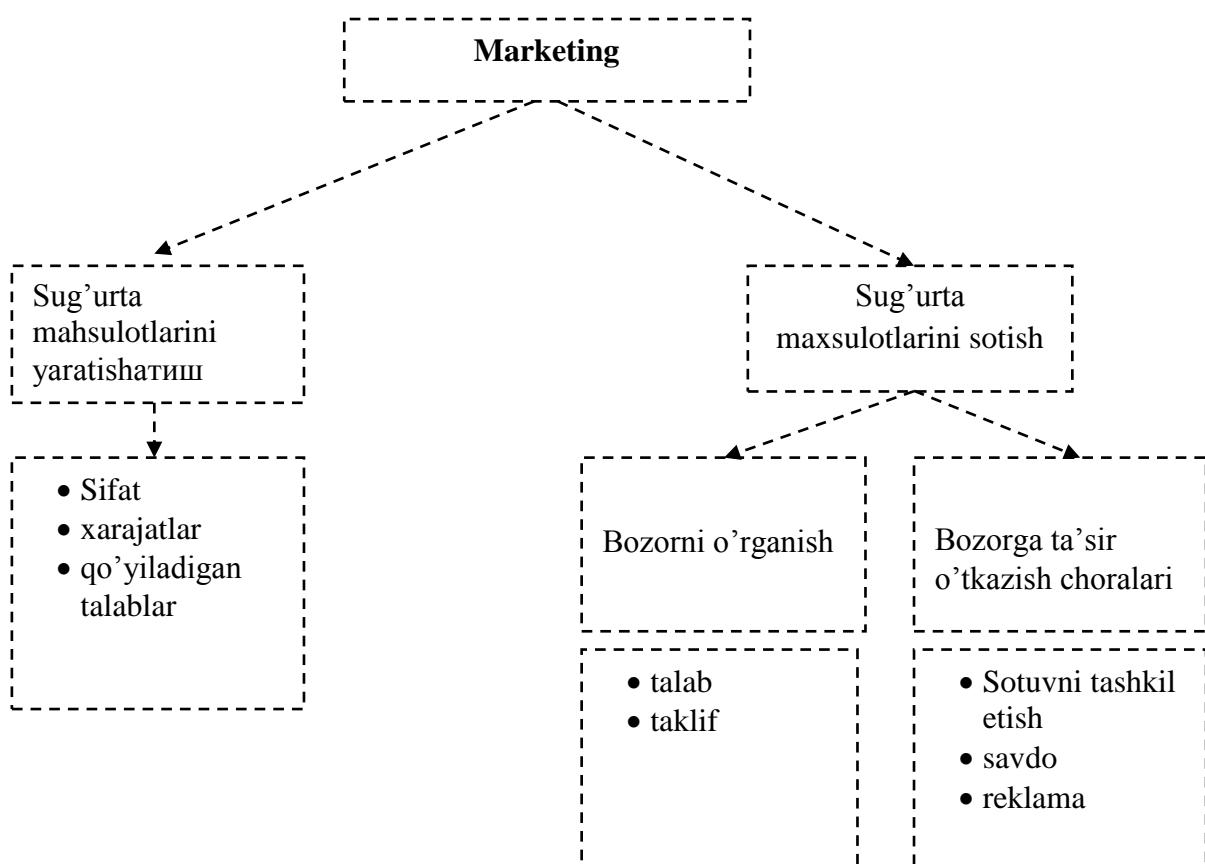
Sug‘urta marketingi axborotlarini tizimli tahlil qilish, talab va taklifning taxminiy hisobini ishlab chiqishga imkon beradi. Busiz esa sotishning maqbul darajasini belgilash mumkin emas. Bunday darajada odatda, minimum, maksimum oralig‘ida hisoblab chiqiladi. Sug‘urta marketingii maqsadiga erishishda reklama ham muhimdir. Reklamaning vazifasi - mavjud sug‘urta bozori segmentini mustaqkamlash, yangi xaridorlarni jalb qilish, yangi sug‘urta bozoriilar tashkil qilishdir. Sug‘urta marketingii tizimida reklamaning asosiy xususiyati - uzlusiz ta’sir va doimiy yangilanishdir. Shu bilan birga xaridor psixologiyasi sug‘urta mahsuloti va sug‘urta tashkiloti markasiga bog‘lanib qolish xususiyati (imidj) ga ham egadir.³⁵

Sotishni rag‘batlantirish - sug‘urta marketingiining vazifalaridan biri bo‘lib, sug‘urta bozoriga chiqarilgan sug‘urta mahsulotini rejalashtirilgan sotish darajasini ta’minalashga imkon beradi. Bu foyda olish demakdir. Sotishni rag‘batlantirishning quyidagi faol shakllari mavjud - ko‘rgazma-savdo, yarmarkalar, maxsus savdo agentlari xizmatidan foydalanish va arzon baholar.

Sug‘urta marketingi tizimida sotish siyosati - bu sug‘urta mahsuloti davriy harakatini tashkil etish jarayonidir. U sug‘urta mahsuloti massasining sug‘urta tashkilotlaridan to iste’molchigacha bo‘lgan harakatining har bir bosqichida qabul qilinadigan qarorlarga ta’sir qilishning aniq tahlilini talab qiladi. Bu holda sotish deganda ishlab chiqarish bilan savdo orasidagi barcha aloqalar tushuniladi. Har tomonlama o‘ylab yuritilgan sug‘urta mahsuloti siyosati resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Sug‘urta marketingi - murakkab, harakat va sabr-

³⁵ Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institut, Great Britain, 2006, 331 pg.

toqat talab qiluvchi, shu bilan birga tez samara beruvchi ishdir. U bir tomonidan aholining etarli darajada yuqori bo‘lgan ehtiyoji va talabiga, uning xarid qobiliyatiga, ikkinchi tarafdan sug‘urta mahsuloti va xizmatlarni tanlashdagi erkinlikka javob berishi kerak. Sug‘urta bozorini harakatining katta radiusini ta’minlash uchun sug‘urta mahsuloti assortimentini tez o‘zgartirish, uni ommaviy ravishda o‘zlashtirishga javob beradigan bo‘lishi lozim. Bularning barchasi talab va taklifni muvozanatlashtirishga imkon beradi.

13-rasm. Sug‘urta marketingiini vazifalari³⁶

Bundan tashqari, sug‘urta marketingili faoliyat yuritish uchun, sug‘urta tashkilotini boshqarish va rejorashtirish tizimidan, taqsimot, ichki sug‘urta bozoridagi va tashqi savdodagi aloqalar, yuqori darajada jiqozlangan sug‘urta bozori kanallari orqali realizatsiya qilishdan iborat tashkiliy masalalarni hal qilish zarur. Bugungi kunda barcha sug‘urta mahsuloti sug‘urta tashkilotlari, potensial sug‘urtalanuvchilar va shu bilan birga boshqa soha xodimlari ham sug‘urta

³⁶ Chizma muallif tomonidan tayyorlandi

marketingi nuqtaii nazaridan fikrlay olishlari va undan samarali foydalanishlari lozim.

5-jadval

Sug‘urta tashkilotining asosiy maqsadi³⁷

Maqsadlar	Ko‘rsatkichlar
Sug‘urta bozorini egallash	Sug‘urta bozori ulushi, aylanma, sug‘urta mahsulotini roli va ahamiyati, yangi sug‘urta bozoriilarni qamrab olish
Rentabellik	Foyda, aylanmaga nisbatan rentAbellik, shaxs kapitalini rentAbelligi, umumiy kapitalni rentAbelligi
Moliyaviy barqarorlik	Kreditga layoqatligi, likvidligi, o‘z-o‘zini moliyalashtirish darjasи, kapitalni tuzilishi
Ijtimoiy maqsadlar	Ish bilan qoniqish, daromad darjasи va ijtimoiy ximoya, ijtimoiy integratsiya, shaxsiy rivojlanish
Sug‘urta bozoridagi pozitsiya va prestij	Mustaqilligi, imidj, siyosiy sharoitga munosabati, jamiyatni tan olishi

Sug‘urta marketingi maqsadlari tahlili unga erishish bo‘yicha asosiy vazifalarni shakllantirishga imkon beradi. Meffert 1986 yilda 3 ta o‘zaro bog‘liq sug‘urta marketingini kompleks vazifalarini ajratib ko‘rsatadi:

1. Talabni tartibga solish bilan bog‘liq bo‘lgan sug‘urta bozori faoliyatiga kiruvchi vazifalar.
2. Sug‘urta tashkiloti yoki sug‘urta sohasiga taalluqli vazifalar.
3. Tashqi muhit va jamiyat sug‘urta tashkilotilari bilan bog‘liq masalalar.

Sug‘urta marketingi vazifalari natijasida sug‘urta marketingi jarayonini barcha bosqichlariga mos keluvchi sug‘urta marketingi funksiyalari shakllanadi va

³⁷ Shennayev X.M., Xalikulova G.T.Sugu‘rta marketingi.O’quv qo’llanma.-T.: 2012 y.

doimo tartibga solib boriladi.

Marketing faoliyatining barcha turlarini yoritishda, uning umumiy talablari va vazifalarini saqlab qolgan holda, bozorda sotilayotgan tovarlar iste'mol qiymatlaridagi keskin farqlanishi hisobga olinadi.

Shuning uchun ham marketing faoliyati tarkibida eng avvalo: iste'mol tovarlari marketingi, xizmatlar marketingi va ishlab chiqarish vositalari marketingi alohida o'rganiladi.

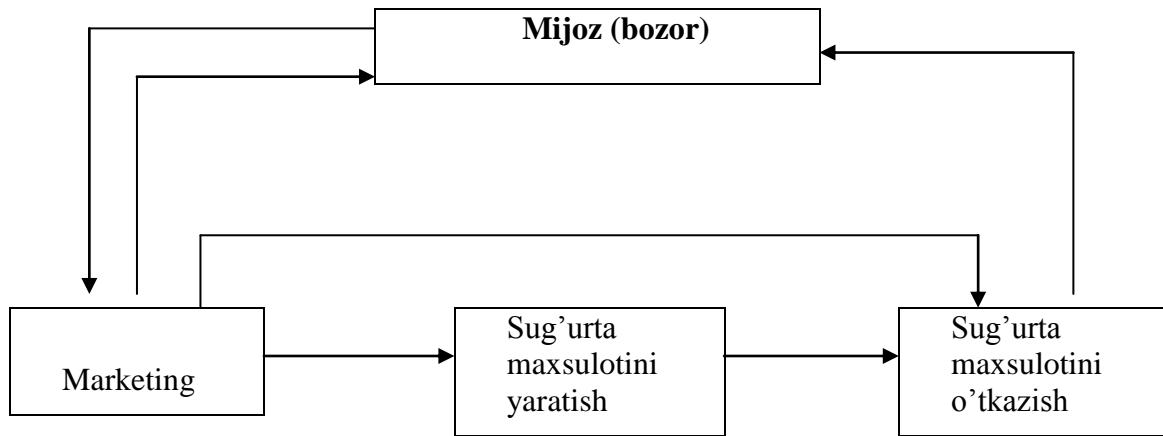
Iste'mol tovarlari marketingida ko'proq juda xilma xil talablari va didlari bo'lgan aholining bozordagi xattiharakatlariga e'tibor beriladi. Masalan, iste'molchilar turlari, reklama va sotishni tashkil etish markazi o'rinda ko'riladi.

Xizmatlar marketingi faoliyatida ishlab chiqaruvchi bilan iste'molchi orasida to'g'ridan-to'g'ri bog'lanish borligi hisobga olinadi. Ko'pchilik xizmatlar, masalan, turizm rivojlanishi bilan kompleks ravishda taklif qilinishini hisobga olinadi.

Sug'urta marketingining vazifasi sug'urta qiluvchining daromadiga zarar etmaydigan holda ana shu qarama-qarshilikni kamaytirishdan, sug'urtalanuvchilarga zarur turdag'i va sifatli xizmatlarni taqdim etishdan iborat. Biroq o'z puli hisobiga imkon qadar ko'proq xizmat ko'rsatilishini istovchi sug'urtalanuvchilarning talabchanligi kuchayib borayotgani sababli keyingi paytda bunga erishish tobora qiyin kechmoqda.³⁸

Sug'urta marketingining kelajakdag'i ravnaqi, mutaxassislarning fikriga ko'ra, sug'urta ishini shu tariqa qayta qurishdan iborat bo'lishi kerakki, bunda ishlab chiqarish jarayoni tuzilishi va sug'urta mahsulotining o'zi marketing tadqiqotlari asosida aniqlanadi va bunda ularning iste'molchining ehtiyojlariga maksimal darajada moslanuvchanligi talabidan kelib chiqiladi. Sug'urtada marketingning istiqboldagi o'rni quyidagi rasmda keltirilgan.

³⁸ Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institut, Great Britain, 2006, 326 pg.

14-rasm. Sug'urta marketingini istiqboldagi o'rni³⁹

Sug'urta mahsuloti ishlab chiqaruvchilari va iste'molchilarining o'zaro munosabatlarining va manfaatlarni o'zaro hisobga olishning tizimi sifatida marketingdan barcha turdag'i sug'urta qiluvchilar foydalanishlari mumkin. Biroq aksiyadorlar yoki begona shaxslar, yoxud sug'urta qiluvchi tomonidan muayyan sifatli sug'urta xizmati ko'rsatilishi lozim bo'lgan shaxslardan iborat bo'lgan sug'urtalanuvchilar bilan sug'urta qiluvchilarning o'zaro munosabatlari usuliga qarab, marketing turli shaklga ega bo'lishi mumkin.

Eng mukammal sug'urta bozorida tashkilotlarning deyarli barcha mahsulotlari sug'urta brokerlari orqali sotiladi. Ko'pgina holatlarda milliy sug'urta bozoridagi brokerlar o'zlarining xizmatlarini yirik korporatsiyalarga taklif etadilar. Sug'urta mukofotlari million funt sterlingda o'lchanadi, brokerlar esa sug'urta shartnomalarini tuzish va rasmiylashtirishdan kengroq xizmatlar bilan ta'minlaydilar. Sug'urta brokerlari ba'zi bir da'volar va qoplamalarni ko'rib chiqish, ob'ektlarda syurveyrlik faoliyatini amalga oshirish va riskni boshqarishni va boshqalarni amalga oshira oladi.

Ba'zi bir sanoat tashkilotlari o'zlarining shaxsiy brokerlik tashkilotlarini tashkil qiladilar.⁴⁰ Marketing tamoyili — bu rivojlangan bozor iqtisodiyoti sharoitlarida korxona ishlab chiqarish-sotish faoliyatini boshqarish to'g'risidagi ilmiy asoslangan tasavvurlar tasnifidir.

³⁹ Shennayev X.M. Шеннаев. Sug'urta ishi.O'quv qo'llanma /O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. TMI. T.: "Iqtisod-Moliya", 2014. 248 b.

⁴⁰ Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institut, Great Britain, 1993, 318 pg.

3.3.Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida sug'urta faoliyatini samarali boshqarish

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida sug'urta faoliyatini samarali boshqarishni o'rganar ekanmiz, rivojlangan mamlakatlarda ko'p hollarda sug'urta bozorini boshqarish va tartibga solish ikki usulda amalga oshiriladi:

- sug'urta bozorini o'z-o'zini tartibga solish;
- sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish.

Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta bozorini o'z-o'zidan tartibga solish xalqaro sug'urtalovchilar birlashmalari tomonidan amalga oshiriladi. Ulardan biri sug'urta masalalari bo'yicha Yevropa komissiyasidir. Bu komissiya 1953 yilda tashkil etilgan bo'lib, uning asosiy vazifasi Yevropa sug'urta bozorining rivojlanishiga ko'maklashish va Yevropa sug'urta bozorining manfaatlarini xalqaro darajada taqdim etish hisoblanadi. Evropa Ittifoqida sug'urta bozorini tartibga solish sug'urta bo'yicha evrokomissiya tomonidan hayot sug'urtasi va umumiyligi sug'urta bo'yicha direktivalarni qabul qilish va ijro etish asosida amalga oshiriladi.

Evropalik mutaxassislarning fikriga ko'ra, Evropa Ittifoqida sug'urta bozorini tartibga solish quyida keltirilgan uchta bosqichdan iborat:

Birinchi bosqich: 1973-1987-yillarni o'z ichiga olib, bu davrda Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar sug'urtalovchilarining sho'ba tashkilotlari va filiallari faoliyatiga o'rnatilgan cheklolalar bekor qilindi.

Shuningdek 1973 yil 24 iyulda sug'urta bo'yicha Yevropa Ittifoqining birinchi direktivasi qabul qilingan. Ushbu direktivaga asosan Yevropa Ittifoqiga a'zo mamlakatlar sug'urtalovchilariga Ittifoqqa a'zo har qanday davlat hududiga o'zlariga tegishli sho'ba sug'urta tashkilotlari filiallari yoki bo'limlari orqali hayot sug'urtasidan tashqari boshqa sug'urta turlari bo'yicha sug'urta polislarini sotishlari uchun ruxsat berildi. Shu bilan birga direktiva sho'ba sug'urta tashkilotlari va filiallar faoliyatini litsenziyalash tartibini ancha soddalashtirdi.

1975 yil 5 martda hayotni sug'urta qilish bo'yicha yuqoridagi kabi evro Ittifoqi sug'urta komissiyasi tomonidan Direktiva qabul qilindi. Bu Direktivaga binoan hayot sug'urtasiga ixtisoslashgan sug'urtalovchilarining o'z filiallari va

sho'ba korxonalarini orqali Yevropa Ittifoqiga a'zo boshqa davlatlarning hududlariga sug'urta faoliyatlarini amalga oshirishlarida qattiq tartib belgilangan.

Ikkinci bosqich: o‘z ichiga 1987-1994 yillarni oladi va bu davr Yevropa Ittifoqi hududida sug‘urta bozorini tartibga solishning unifikatsiyalashgan shakliga o‘tish bilan ajralib turadi. Ma’lumki, 1987 yil yagona Yevropa bozori to‘g‘risida bitim imzolangan edi. Mazkur Bitimga asosan, 1992 yilga kelib Yevropa Ittifoqi hududida tovarlar va xizmatlar ko‘rastishning erkin rejimiga o‘tish bo‘yicha yagona Yevropa bozorini shakllantirishga qadam qo‘yildi. Shu munosabat bilan, 1975 yilda boshlangan va qarib 12 yildan so‘ng, ya’ni 1987 yilga kelib sug‘urta bozorini tartibga solish bo‘yicha rasmiylashtirilgan yana bita Direktiva qabul qilindi. Bu Direktivaga ko‘ra Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatning sug‘urta kompaniyalari Yevropa Ittifoqining barcha hududiga mahalliy sug‘urta organlarining ruxsatnomalarini olmasdan umumiyligida operatsiyalari bo‘yicha faoliyatini amalga oshirishlari mumkin. Ya’ni bu amalda Yevropa Ittifoqiga a’zo barcha davlatlar sug‘urta faoliyatini litsenziyalashning milliy infratuzilmasini o‘zaro tan olishlarini bildiradi⁴¹.

Shuni ta'kidlash kerakki, Yevropa Ittifoqi umumiy sug‘urta turlariga nisbatan hayot sug‘urtasi bozorining yagona bozor doirasida integratsiyalashgan jarayoni juda sekin kechdi. Umumiy sug‘urta tarmog‘ining Yevropa hududida jadal sur’atlar bilan integratsiyalashuviga asosiy sabab shu edeki, mulk va boshqa shunga o‘xshash sug‘urta turlarini amalga oshirishga ixtisoslashgan yirik Yevropa sug‘ortalovchilari qo‘shti davlat sug‘urta bozorida to‘g‘ridan to‘g‘ri sug‘urta maxsulotlarini sotishga kuchli qiziqish bilan qaradilar.

Yevropa Ittifoqining boshqa direktivalari sug‘urta tashkilotlari faoliyatining aniq masalalari yechimini topishga qaratildi. Qizig‘i shundaki, ushbu direktivalarning salmoqli qismi majburiy emas, balki tavsiyaviy tusga ega edi. Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatlarning sug‘urta bozorini tartibga solishda bu hujjatlar inobatga olinishi yoki olinmasligi ham mumkin edi.

Uchinchi bosqich: 1994 yildan boshlangan bo‘lib, unda unifikatsiyalashgan

⁴¹ Никулина Н.Страховой маркетинг.Учебное пособие.–М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2009г.

rejim asosida Yevropa Ittifoqining yagona sug‘urta bozori faoliyat ko‘rsata boshladi. Yevropa Ittifoqi hududida sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatish hech qanday yuridik hujjalarni rasmiylashtirmasdan boshlandi. Oqibatda sug‘urta bozorlarini tartibga solishning milliy tizimlari o‘zaro uyg‘unlashdi.

Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatlarining ayrimlariga uzoq yillar davomida sug‘urta bozorini tartibga solishning kontinental modeli amal qilgan edi. Ammo Yevropa Ittifoqi doirasida integratsiyalashuv jarayonining kuchayishi ushbu mamlakatlarning ham lebiral modelga o‘tishlariga sharoit yaratdi. Bunga misol sifatida Fransiyani keltirish mumkin. Bu davlatda uzoq yillar davomida sug‘urta bozorini tartibga solishda kontinental model amal qilgan. Ammo 1986 yilda Fransiya sug‘urta bozorini qat’iy tartibga solish rejmidan voz kecha boshladi. Shuni unutmaslik kerakki, sug‘urta bo‘yicha Yevropa Ittifoqi direktivalarining qabul qilinishi a’zo davlatlar sug‘urta bozorlarini tartibga solishning milliy tizimlaridan voz kechishini anglatmaydi. Aksincha, Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatlar sug‘urta nazorati organlari o‘z hududlarida faoliyat ko‘rsatayotgan mahalliy va xorijiy sug‘urtalovchilar faoliyatini, ayniqsa, ularning moliyaviy holatini nazorat qilish huquqiga egadirlar. Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi direktivalari sug‘urta bozorini to‘g‘ridan-to‘g‘ri tartibga solishning muhim dastagi bo‘lib hisoblansada, sug‘urta bozorini tartibga solish milliy sug‘urta nazorati organlari tomonidan amalga oshiriladi. Bunda har bir davlat sug‘urta bozorining xususiyatlari mavjud milliy an‘analar va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda sug‘urta bozorini davlat tomonidan tartibga solishning modellari, shakllari va uslublari bir-biridan farq qilishi mumkin.

Sug‘urta bozorini tartibga solish mexanizmlarining nafaqat Yevropa Ittifoqida, balki sug‘urta bozorining jahon miqiyosida globallashuvi xalqaro darajada sug‘urta bozorlarini tartibga solish usullarini muvofiqlashtirib borishni taqozo etmoqda. Shuningdek so‘nggi yillarda milliy sug‘urta bozorlarini tartibga soluvchi davlat idoralari xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga intilmoqdalar. Bundan asosiy maqsad sug‘urta biznesining bir davlat hududidan chiqib, boshqa

davlatlarga kirib borishi hamda qayta sug‘urta bozorlarining rivojlanishi bo‘yicha axborotlar bilan o‘zaro tanishish va tajriba almashishdan iborat.

Jahon miqiyosida sug‘urta bozorining davlatlararo integratsiyalashish jarayonlarini muvofiqlashtirish maqsadida 1994 yil Sug‘urta nazorati organlarining xalqaro Assotsiatsiya tashkil etildi. Hozirgi paytda ushbu Assotsiatsiyaga jahonning 140 davlatidan 150 ta vakil a’zo bo‘lgan. Shuningdek, unda 120 dan ortiq kuchatuvchilar ishtirok etadi. O‘zbekiston Respublikasi 2009 yilda mazkur Assotsiatsiyaga a’zolikka qabul qilingan.

Yevropa Ittifoqi davlatlarida sug‘urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish ham o‘zgacha. Masalan, Buyuk Britaniyada sug‘urta ishini savdo va sanoat departamenti, Yaponiyada Moliya vazirligining sug‘urta bo‘limi, AQSHda esa maxsus sug‘urta komissariatlari nazorat qilib boradi. Har bir davlatning bunday nazorat ishini olib borishda, mamlakatning sug‘urta sohasiga taalluqli qonunlariga hamda boshqa me’yoriy hujjaligiga asoslanadi.

Shunisi diqqatga sazovarki, ikkinchi jahon urushi boshlangunga qadar, nemis sug‘urta tashkilotlari Yevropa miqiyosida va dunyoning boshqa mamlakatlarida ko‘plab filial va vakolatxonalarga ega bo‘lgan. Ikkinchi jahon urushidan so‘ng esa, ular ichki bozorda sug‘urta xizmatlarini ko‘rsata boshlagan. Faqat o‘tgan asrning 70-yillariga kelib, nemis sug‘urta tashkilotlari chet mamlakatlarda filiallar tashkil etishga kirishdi.

Germaniyadagi eng yirik sug‘urta tashkilotlaridan biri – «Alyans Aksiengeselhaft xolding» kompaniyasidir. U dunyodagi kuchli 20 ta sug‘urta tashkilotlari jumlasiga mansub. Ushbu sug‘urta tashkiloti 1890 yilda tashkil topgan bo‘lib, u 1910 yillardayoq yirik sug‘urta tashkilotiga aylandi. O‘tgan asrning 20-30 yillarida «Alyans» guruhi (ba’zi adabiyotlarda uni qisqacha shunday nom bilan atashadi) bir nechta sug‘urta tashkilotlari yutib oladi va hozirgi paytda ham bu jarayon davom etmoqda. Guruh nemis sug‘urta bozoridagi 18 ta kompaniyaning nazorat aksiyalar paketiga ega. «Alyans» guruhi uy hayvonlaridan tortib zamonaviy havo laynerlarini va atom elektr stansiyalarini ham sug‘urtalashga qodir.

Nemis sug‘urta bozorida faoliyat ko‘rsatayotgan yana bir katta va nufuzli tashkilotlardan biri – «Myunxener Re» qayta sug‘urta qilish kompaniyasidir. U dunyodagi eng yirik 10 ta qayta sug‘urtalovchi kompaniyalar qatoriga kiradi. «Myunxener Ryuk» 1880 yili tashkil etilgan. hozirgi paytda kompaniya dunyoning 135 ta mamlakatida o‘z faoliyatini olib boradi.

Germaniyada hayot sug‘urtasi nisbatan taraqqiyot etgan. Negaki, bu erda hayot sug‘urtasi bo‘yicha to‘langan sug‘urta mukofotlari daromad solig‘iga tortishda soliqqa tortiladigan bazadan chiqarib tashlanadi.

1997 yilda Germaniya sug‘urta tizimidagi eng yirik sug‘urta tashkilotlaridan biri – “Alyans xolding” hisoblanadi. Bu sug‘urta tashkiloti faqat Germaniya emas, balki jahondagi etakchi kompaniyalar sonidan ishonchli o‘rin egallaydi. “Alyans xolding” sug‘urta tashkiloti Germaniyadan 18 ta yirik kompaniyalari aksiyalarini nazorat paketiga ega⁴².

Shunday qilib, biz Germaniyada sug‘urta faoliyati rivojlanishiing hozirgi holatini yilmiy tadqiq etish asosida sug‘urta yuksak darajada taraqqiy etganligiga guvoh bo‘ldik.

Yevropa sug‘urta tizimining, shu jumladan, Germaniya sug‘urta tizimining xarakterli xususiyatlaridan biri aholi turmush tarzi va uning atrof-muhitga ta’siri bilan bog‘liq xavf-xatarni paydo bo‘lishidir. Keyingi 4 yilga mo‘ljallangan istiqbolni bashorat qilish, g‘arbiy Evropa mamlakatlarida katta yoshdagi aholi qatlamining jadal sur’atlarda ko‘payib borayotganligini ko‘rsatgan. Masalan Germaniyada pensiya yoshidagi fuqarolarni sug‘urtaviy himoyaga olishning yangi turlarini ishlab chiqish ehtiyojini keltirib chiqarmoqda.

Ma’lumki, yoshga qarab tibbiy xarajatlar summasi oshib boradi. Sug‘urta bo‘yicha Germaniya Federal idorasining ma’lumotlariga qaraganda, Davlat tibbiy sug‘urtasi dasturi bo‘yicha tibbiy xizmat ko‘rsatish xarajatlari bir yilda 30 yoshli fuqaro uchun 750,0 evroni, 80 yoshli fuqaro uchun esa 350,0 yevroni tashkil etadi.

Germaniyada sug‘urta faoliyatini boshqarishning hozirgi holatini tahlil etish

⁴² Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing”, CreateSpace Independent Publishing Platform, UK, 2010y.

shuni ko'rsatadiki, avtotransport vositalarini sug'urtalashda ham muammolar paydo bo'lmoqda. Keyingi yillarda Germaniyada avtomashinalarni o'g'irlanishi tufayli, nemis sug'urta tashkilotlari bir yilda o'rtacha 2,5 mlrd. marka miqdorida zarar ko'rdilar. Bunday ko'ngilsiz holatni oldini olish uchun sug'urta tashkilotlari risklarni tanlash va tarif stavkalarini oshirish usulidan foydalanishdi. Sug'urta xizmatlariga narx-navoni oshishi, faqat, avtomobil transporti sug'urtasida emas, balki mol-mulk sug'urtasida ham kuzatiladi.

Germaniya sug'urtalovchilar ittifoqi shartnomalar bo'yicha kayta hisob-kitoblar to'g'risida sug'urtalanuvchilarni muntazam xabardor qilib borishni sug'urta tashkilotlariga tavsiya etdi.

Germaniya cug'urta faoliyatini huquqiy tartibga solish normativlari:

- sug'urta kelishuvi to'g'risidagi qonun (1908-yil 30 may);
- sug'urta nazorati to'g'risidagi qonun (1901 yil 12 may, 1985,1990);
- Federal muassasa to'g'risidagi qonun (1951 yil 31 iyul);
- sug'urtalashning umumiy shartlar to'g'risida akt;

-Avtotransport egalarining majburiyatini majburiy cug'urtalash to'g'risidagi qonun (1965 yil).

Sug'urta kelishuvi to'g'risidagi qonun 1908-yil 30 mayda qabul qilingan bo'lib unda, sug'urta shartnomalarini tuzishning huquqiy asoslari va asosiy prinsiplarini belgilab beradi. Shuningdek sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchining huquq va majburiatlari ham aniq o'zifodasini topgan.

Sug'urta nazorati to'g'risidagi qonun 1901 yil 12 mayda qabul qilingan bo'lib unda, sug'urta tashkilotlari faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish va nazorat qilishning huquqiy asoslarini belgilab beradi.

Federal muassasa to'g'risidagi qonun 1951 yil 31 iyulda qabul qilingan bo'lib unda, Federal muassasaning funksiyalari, huquqlari, tarkibi, maqomi, huquqiy asoslarini belgilovchi asosiy normativ qonun.ushbu qonun Federal muassasaning sug'urta tashkilotlariga nisbatan vakolatlarini aniqlab beradi.

Sug'urtalashning umumiy shartlar to'g'risida akt Germaniyada mavjud har bir cug'urtaning alohida tarkibiy qismlari tasniflangan bo'lib, u federal kuchga

ega. Federal muassasa cug‘urta bozoridagi ishtirokchilarning faoliyatini nazorat qiluvchi va tartibga soluvchi organ hisoblanib, uni prezident boshqaradi, mustaqil davlat organi. Moliya vazirligi tomonidan nazorat qilib boriladi va Berlinda joylashgan.

Federal muassasa qoshida “scug‘urta kengashi” faoliyat yuritadi. “Sug‘urta kengashi” ekspertlardan tashkil topgan bo‘lib, 5 yil muddatga Moliya Vaziri tomonidan tayinlanadi. “Sug‘urta kengashi” har biri 5 nafar vakildan iborat bo‘lgan 5 ta palatadan iborat⁴³.

Federal muassasaning vazifalari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi: sug‘urta faoliyati chegaralarini o‘rnatib beruvchi normativ aktlarni qabul qilish, sug‘urta kompaniyalarini litsenziyalash, sug‘urtalovchilarning joriy nazoratini amalga oshirish, sug‘urtalovchilarning moliyaviy barqarorligini nazorat qilish, sug‘urtalanuvchilar huquqlarini himoya qilish, sug‘urtalovchilar buxgalteriya hisobi va hisobotlarini nazorat qilish, sug‘urta faoliyati sohasida metodologiyalarni ishlab chiqish,

Germaniyada sug‘urta kompaniyalarini litsenziyalash tartibi yangi tashkil qilinayotgan sug‘urta kompaniyasi Federal muassasaga ariza bilan murojat qilishi va unga sug‘urta kompaniyasi ustav kapitalini tasdiqlovchi hujjat (minimal 5 mln. evro), direktorlar kengashi haqida ma’lumot, yuqori boshqaruv haqida ma’lumot, yaqin 3 yil ichida sug‘urta kompaniyasi faoliyati ish rejasi (tariflar, shartlar, qayta sug‘urta dasturi, sug‘urta dasturi xarakatlar smetasi) kabi ma’lumotlarni FMga taqdim qilishi lozim.

Germaniyada alohida litsenziya talab qiluvchi sug‘urta turlari mavjud: Hayot sug‘urtasi, ixtiyoriy tibbiy sug‘urta, kredit sug‘urtasi, ijtimoiy sohaga qilinadigan budjet xarajatlarini kamaytiradi, fuqarolarni individual himoyalash samaradorligini oshiradi. Germaniyada sug‘urta bozori sug‘urta sohasidagi eng katta ulush davlatlararo jismoniy shaxslarni sug‘urta dasturi bo‘lib, nemis sug‘urta bozorining 87% ni tashkil qiladi.

⁴³ Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing”, CreateSpace Independent Publishing Platform, UK, 2010y.

Uchinchi bob bo'yicha xulosa

Uchinchi bobga xulosa qilib quyidagi fikrga kelamiz. Sug‘urta bozori holati va sug‘urta hizmatlariga bo‘lgan talab iqtisodiyotning ahvolini aks ettiradi. Ma’lumki, sug‘urta bozori keng qamrovli tushuncha bo‘lib, u o‘z ichiga sug‘urta shartnomasining tuzilishidan, uning to’gashigacha bo‘lgan muddatni qamrab oladi. O‘zbekistonda sug‘urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish maqsadlari, vazifalari va yo’nalshilari quyidagilardan iborat.

Maqsadlari: fuqarolarning va davlatning sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan talablarini maksimal darajada qondirish; O‘zbekistonda sug‘urta bozorining rivojlanishini va takomillashishini jaddalashtirishga zamin yaratish.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalar hal qilinishi shart: O‘zbekistonda sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilikni yanada shakllantirish va takomillashtirish (birinchi navbatda qayta sug‘urtaga va o‘zaro sug‘urtaga, meditsina sug‘urtasiga tegishli); O‘zbekistonda sug‘urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solinish normativ xuquqiy bazasini yanada rivojlantrish (xususan sug‘urta kompaniyalarni investitsion faoliyati va O‘zbekiston Respublikasida chet el sug‘urta kompaniyalari faoliyat olib borishi to‘g‘risida); sug‘urta rivojlanishini soliq qonunchiligi yo‘li bilan rag‘batlantirish (chet elga uzatiladigan qayta sug‘urtada 10%-lik soliqni kamaytirish); O‘zbekiston Respublikasida sug‘urta bozori infratuzilmasini tezlashgan holda shakllantirish.

Respublikamizda sug‘urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish asosiy yo‘nalish esa - respublikada sug‘urta bozorini rivojlanishini yanada jaddalashtirishdir.

Sug‘urta marketingi sug‘urta tashkilotlarini sug‘urta bozorida ishlash uslubi, sug‘urta bozori metodologiyasi bo‘lib, potensial sug‘urtalanuvchilar va ularning talab istaklarini o‘rganish, ularga mos sug‘urta mahsulotlar yaratish, narx belgilash, sug‘urta mahsulotilarnii yetkazib berish, taqdim etish, sotish, xizmat ko‘rsatishni uyushtirish usullari, vositalari, tartib-qoidalari majmui hisoblanadi.

XULOSA

Bitiruv malakaviy ishini xulosa qismida quyidagi fikrga kelamiz. Sug‘urta mohiyatan murakkab va ko‘p qirrali tushunchadir. Bu atama iqtisodiy ishlab chiqarish va iste’mol, tabiiy ofatlar va ko‘ngilsiz hodisalar, shuningdek, inson hayotida sodir bo‘ladigan turli favquloddagi hodisalar bilan chambarchas bog‘langan. Mamlakatimizda sug‘urta endi rivojlanib kelayotgan sohalardan biri bo‘lib, uning iqtisodiyot rivojlanishiga qo‘shadigan hissasi istiqbolli ahamiyatga egadir. O‘zbekiston Respublikasi sug‘urta bozori yildan-yilga jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda, lekin ushbu sohaning umumiyligi iqtisodiyotdagi ahamiyati hali yetarli darajaga ko‘tarilmagan.

Sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlarga O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2002 yilning 5 aprelda qabul qilingan va shu yilning 28 mayida amaliyatga joriy etilgan «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni hamda 2008 yil 21 aprelda qabul qilingan “Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urtalash to‘g‘risida”gi Qonuni sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar hisoblanadi.

Sug‘urtalovchilar bozorga o‘zlarini ishlab chiqargan o‘ziga xos mahsuloti - sug‘urta xizmatini taklif etadilar. Ushbu xizmatlar yuzlab, minglab sug‘urta kompaniyalari tomonidan sotilishi mumkin. O‘z-o‘zidan, bu holat sug‘urta bozorida potensial mijozlarni jalb etish uchun sug‘urta kompaniyalari o‘rtasida raqobatning kuchayishiga olib keladi va “mahsulot”ning sifatiga ijobjiy ta’sir ko‘rsatadi.

Alskom” sug‘urta kompaniyasi aksiyadorlik jamiyati (O‘zR Moliya Vazirligining SF №00211 sonli Litsenziyasi) O‘zbekiston sug‘urta bozorida 1996 yildan boshlab o‘z faoliyatini yuritib kelmoqda, hamda mamlakatimizda sug‘urta munosabatlarining va iqtisodiyotining rivojlanishida o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda. Hozirgi kunga kelib Kompaniya respublikamizda faoliyat ko‘rsatayotgan yetakchi sug‘urta tashkilotlari orasida mustahkam o‘rin egallaydi. Kompaniyaning hududiy tarmog‘i viloyat markazlarida joylashgan 15 ta filial, shuningdek tumanlardagi hamda uzoq qishloq joylardagi 118 dan ortiq bo‘linmalar

va sug'urta markazlarini o'z ichiga oladi.

Rasmdan ko'rinish turibdiki, 2017 yilda sug'urta to'lamlari strukturasi quyidagilardan iborat bo'lgan: 3,1% mulk sug'urtasi, 50,1 % transport sug'urtasi, 37 % shaxs sug'urtasi va 9,8 % bank sug'urtasidir.

Kompaniyaning investision siyosati mablag'lar kiritilishining daromad, diversifikasiya, qaytarish va likvidlik prinsiplariga asosida shakllangan. 1 yanvar 2017 yilga kompaniyaning investisiyalangan vositalari 17,6 mlrd. so'mdan ortiq. 2013 yilga nisbatan hajmi 23,9 % oshgan. Bu faoliyat kompaniyada risklarni boshqarish samarali yo'lga qo'yilgani haqida dalolat beradi.

Sug'urta investision faoliyat daromadlari hajmining dinamikasidan ko'rinish turibdiki, "Alskom" SK investisiya faoliyati 2013 yil 3994 mln so'mni tashkil etgan bo'lsa, sug'urta faoliyatidan tushgan daromad 454,2 mln. so'mni tashkil etgan. 2015 yil ma'lumotlariga ko'ra investisiya 511,5 mln. so'm, daromad 6762 mln. so'mni tashkil etgan. Investisiyalar hajmi 2,5 barobarga oshgan bo'lsa, olinayotgan daromad 6 barobar oshgan. 2017 yilda bu ko'rsatkichlar ushbu holatga ega: investisiya 991,8 mln.so'm. Sug'urta faoliyati daromadlari 15728,2 mln.so'm.

Sug'urta kompaniyasining ko'rsatgan xizmatlari 2015-2017 yillar davomida o'sish tendensiyasiga ega. 2015 yilda 9700 mln.so'mlik sug'urta mukofoti yig'ilgan bo'lsa, 2017 yilda bu ko'rsatkich 170000 mln. so'mni tashkil etdi.

Sug'urta bozori holati va sug'urta hizmatlariga bo'lган talab iqtisodiyotning ahvolini aks ettiradi. Ma'lumki, sug'urta bozori keng qamrovli tushuncha bo'lib, u o'z ichiga sug'urta shartnomasining tuzilishidan, uning to'gashigacha bo'lган muddatni qamrab oladi. O'zbekistonda sug'urta bozorini davlat tomonidan tartibga solish maqsadlari, vazifalari va yo'nalshilari quyidagilardan iborat.

Maqsadlari: fuqarolarning va davlatning sug'urta xizmatlariga bo'lган talablarini maksimal darajada qondirish; O'zbekistonda sug'urta bozorining rivojlanishini va takomillashishini jaddalashtirishga zamin yaratish.

Rivojlangan mamlakatlar sug'urta faoliyatini o'rganar ekanmiz Germaniyada sug'urta kompaniyalarini litsenziyalash tartibi yangi tashkil

qilinayotgan sug‘urta kompaniyasi Federal muassasaga ariza bilan murojat qilishi va unga sug‘urta kompaniyasi ustav kapitalini tasdiqlovchi hujjat (minimal 5 mln. evro), direktorlar kengashi haqida ma’lumot, yuqori boshqaruv haqida ma’lumot, yaqin 3 yil ichida sug‘urta kompaniyasi faoliyati ish rejasi (tariflar, shartlar, qayta sug‘urtalash dasturi, sug‘urtalashning xarajatlar smetasi) kabi ma’lumotlarni FMga taqdim qilishi lozim.

Yuqoridagi ma’lumotlarni o’rganib chiqib bitiruv malakaviy quyidagi takliflarni beramiz.

Birinchidan iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida mamlakatimizda sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda sug‘urta kompaniyalari faoliyatini strategik boshqaruv asosida boshqarish zarur, chunki strategiya raqobatchilikda yutib chiqishga, firma faoliyatini samarali boshqarishga yordam beradi.

Ikkinchidan mamlakatimizda sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda yurtimiz fuqarolari o’rtasida sug‘urta madaniyatini oshirish kerak, chunki ko’pchilik hozirgi kunda sug‘urta xizmatlaridan kam foydalanadi.

Uchinchidan mamlakatimizda sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda xorijiy kompaniyalar faoliyatini bat afsil o’rganib, eng yaxshi samara bergen tajribalarni bizni mamlakatimiz sug‘urta kompaniyalari faoliyatida qo’llash kerak. To’rtinchida kuchli raqobatchilik sharoitida sug‘urta faoliyatini samarali boshqarishda yangi innovatsion texnologiyalarni ish jarayoniga tatbig’ qilish va unumli foydalanish kerak.

Bitiruv malakaviy ishimiz nihoyasida shuni yana bir bor ishonch bilan ta’kidlamoqchimizki, barcha imkoniyatlardan, samarali foydalanish nafaqat firma darajasidagi muvaffaqiyatni, balki butun jamiyatning rivojini ta’minlab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Normativ-huquqiy xujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. -T.: O'zbekiston, 2014.
 2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
 3. O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida" gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2011 - yil 14- noyabrdagi qabul qilingan va Senat tomonidan 2011 - yil 5- dekabrda ma'qullangan.
 4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari to'plami. – T.: 2002. 27 noyabrdagi 413-son.
 5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada islih qilish va rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2008 yil 21 maydag'i PQ-872-sonli Qarori.
 6. "Sug'urta faoliyati to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Toshkent shahar, 2002 yil 5 aprel,358-II-son.
 7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 8 iyundagi "Sug'urta faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish chora tadbirlari to'g'risida"gi 286-son qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 1998. 7-son, 24-nodda.
- ### **2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari va ma'ruzalari:**
8. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.
 9. Mirziyoev Sh.M.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 104 b.
 10. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.

11. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O’zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.

3.Darslik va o’quv adabiyotlari:

12. Yo’ldoshev N.Q. “Strategik menejment”, O’quv qo’llanma. T.: Cho’lpon/, 2014yil, 350-bet.
13. Кокошин А.А. Стратегическое управление: теория, исторический опыт, сравнительный анализ и задачи. М.: РОССПЭН, 2012. – 525 с.
14. Турчанинов В.Н. Стратегическое управление развитием региона. Учебное пособие.М.: Дашков, 2014. – 217 с.
15. Kattakishiev B. Mamayusupov I.”Strategik menejment”.O’quv qo’llanma, T.: Tafakkur bo’stoni, 2008yil,136-bet.
16. Гурков И.Б.“Стратегический менеджмент организаций”.М.:ТЕИС, 2014, стр-48.
17. Shennaev X.M., Xalikulova G.T.Sugu’rta marketingi.O’quv qo’llanma.-T.: 2012 y.
18. Harriett E. Jones “Principles of Insurance Life, Health, and Annuities”, Loma (Life Office Management Association), USA, 2005.
19. Robert H., II Jerry, Douglas S. Richmond “Understanding Insurance Law”, LexisNexis; 5 edition, UK, 2012.
20. Sobirov H.R. Sug’urta: 100 savol va javob.-T.: «Mehnat» nashriyoti, 1998. 8-9 б.
21. Сербиновский Б.Ю. Страховое дело. – М. «Феникс», 2008. с.7.
22. Бендина Н.В. Страхование. – М.: «Приор», 2006 г. с. 3.
23. Бланд Д., Страхование: принципы и практика. М.: 1998 г. 35 стр,
24. Rene Doff “Risk Management for Insurers, Third Edition”, Risk Books, 2015.
25. Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing” UK, 2010. 7-8 pg.

26. Seth Kravitz, Lev Barinskiy, Matt Wilson “Mastering Insurance Marketing”, CreateSpace Independent Publishing Platform, UK, 2010y.
27. Shennaev X.M., Xalikulova G.T.Sugu’rta marketingi.O’quv qo’llanma.-T.: 2012 y.
28. Никулина Н.Страховой маркетинг.Учебное пособие.—М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2009г.
29. Robbins Stephen P.Management / Stephen P. Robbins, Mary Coulter. — 11th ed. R5647 2012.-1025 bet,
30. Ergashxodjaeva Sh.J. Strategik marketing-2. –T.:TDIU, 2014.102-bet.

4.Davriy nashrlar(gazeta va jurnallar):

31. O’zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi ma'lumotlari to’plami.
32. Training Manual for Behavior Technicians Working with Individuals with Autism 1st Edition.Authors: Jonathan Tarbox Courtney Tarbox eBook ISBN: 9780128122167. Paperback ISBN: 9780128094082.Imprint: Academic Press.Published Date: 22nd September 2016.Page Count: 162.

5. Internet saytlari:

33. <http://www.cer.uz> “Экономическое обозрение” jurnalining sayti
34. <http://www.google.com> “Ma’lumotlar qidiruv sayti”
35. <http://www.uza.uz> “O’zbekiston axborot agentligi” sayti
36. <http://www.stat.uz> Davlat Statistika qo’mitasining sayti
37. <http://www.mf.uz> O’zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi
38. <https://www.sciencedirect.com/science/book/9780128094082>